

Een archeologienota met uitgesteld vooronderzoek Dendermonde, Leopold II Laan 14

Titel

Een archeologienota met uitgesteld vooronderzoek, Dendermonde, Leopold II Laan

Auteurs

Christine Swaelens en Inger Woltinge

Opdrachtgever

Fides Real Estate

Projectnummer

2016-251

Plaats en datum

Gent, 25 juli 2016

Reeks en nummer

BAAC Vlaanderen Rapport 200

ISSN 2033-6898

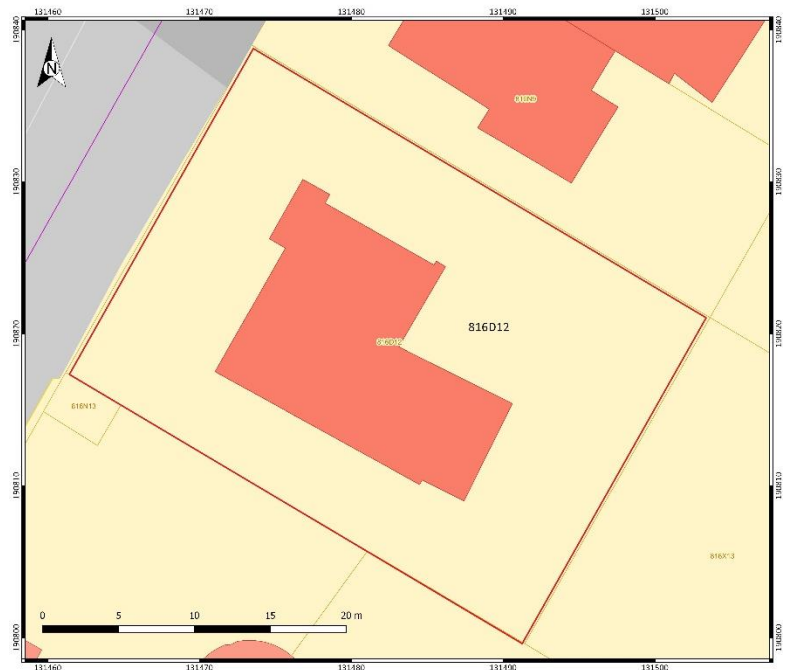
Inhoud

1	Beschrijvend gedeelte	1
1.1	Administratieve gegevens	1
1.2	Archeologische voorkennis	4
1.3	Onderzoeksopdracht	4
1.3.1	Algemene beschrijving en doel	4
1.3.2	Aanleiding	5
1.3.3	Beschrijving ingreep/geplande werken	7
1.3.4	Randvoorwaarden	10
1.4	Strategie en werkwijze	10
2	Assessment bureauonderzoek	12
2.1	Methoden en technieken	12
2.2	Assessment onderzoeksgebied	12
2.2.1	Landschappelijk en bodemkundige situering	12
2.2.2	Historiek	21
2.2.3	Historiek van de stadsversterkingen	22
2.2.4	Cartografische bronnen	28
2.2.5	Archeologische data	48
2.3	Besluit	51
2.3.1	Archeologische verwachting	51
2.3.2	Potentieel op kennisvermeerdering	52
2.3.3	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	52
2.3.4	Samenvatting	53
3	Lijst met figuren	54
4	Lijst met tabellen	55
5	Bibliografie	55

1 Beschrijvend gedeelte

1.1 Administratieve gegevens

Naam site:	Dendermonde, Leopold II Laan
Onderzoek:	Archeologienota zonder prospectie met ingreep in de bodem
Ligging:	Leopold II Laan 14, 9200 Dendermonde
Kadaster:	Afdeling 1, Sectie D, Perceel: 816D12
Kadasterkaart:	

Coördinaten (*bounding box*):

x: 131473,5 y: 190838,7
 x: 131503,3 y: 190821,4
 x: 131491,4 y: 190799,8
 x: 131461,6 y: 190817,6

Projectcode BAAC:

2016-251

Projectcode bureauonderzoek:

2016E39

Opdrachtgever:

Fides Real Estate
 Sint Jansvliet 2 bus 6
 2000 Antwerpen

Uitvoerder:

BAAC Vlaanderen bvba

Veldwerkleider/erkend archeoloog:

Inger Woltinge; 2015/00023

Bewaarplaats archief:

BAAC Vlaanderen bvba (tijdelijk)

Grootte projectgebied:

ca. 875 m²

Uitvoeringsperiode:

mei-juni 2016

Reden van de ingreep:

Nieuwbouw meergezinswoning

Wetenschappelijke vraagstelling:

Het doel van deze archeologienota is een archeologische evaluatie van het terrein.

Resultaten (thesaurus):

Wallen (verdedigingselementen), stadswallen, cultuurlagen, middeleeuwen (laat)

Gekende verstoringen

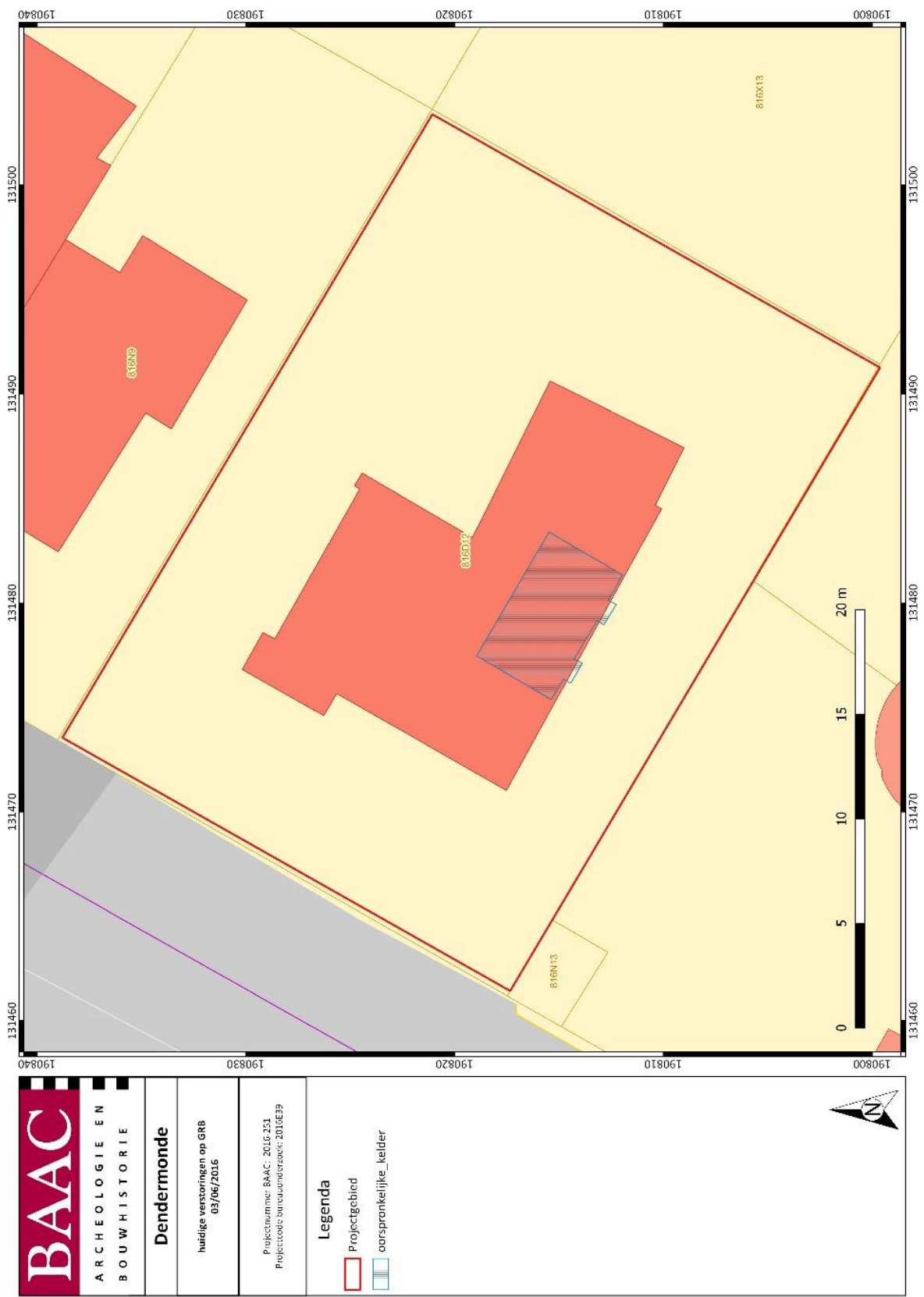
Slechts een deel van het plangebied is momenteel bebouwd met een villa. De bestaande villa is gebouwd op een ophoging van een kleine 2 m t.o.v. de omgeving, waardoor de kans op verstoring ten gevolge van het optrekken van de villa nihil is. Op oude architectonische plannen is evenwel een kleine (kolen)kelder aangegeven (Figuur 1). Deze beslaat slechts een klein deel van de huidige bebouwing (Figuur 2).

De huidige villa heeft een oppervlakte van ongeveer 200 m², zo'n 23% van het totale oppervlak van het plangebied. Hiervan is zoals te zien is in Figuur 1 slechts een klein stuk onderkelderd. Het gaat om 29m² (ca 3%, zie Figuur 2). De rest van het terrein is iets opgehoogd voor de bouw van de villa. Voor de overige 77% van het perceel zijn geen aanwijzingen voor (diepgaande) verstoring van het bodemarchief gevonden.

Op basis van de KLIP-melding zijn geen noemenswaardige verstoringen als gevolg van nutsleidingen te vernoemen.

Figuur 1: kelderplan van de huidige villa aan de Leopold II laan te Dendermonde (bron: opdrachtgever).

Figuur 2: Oppervlak van de oorspronkelijke kelder (GRB uit Geopunt, plot door BAAC).

1.2 Archeologische voorkennis

Van het perceel zelf zijn geen archeologische meldingen of eerdere onderzoeken bekend.

1.3 Onderzoeksoopdracht

1.3.1 Algemene beschrijving en doel

In het kader van het Onroerenderfgoeddecreet (decreet van de Vlaamse Regering 12 juli 2013) en het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014, is de eigenaar en gebruiker van gronden waarop zich archeologische waarden bevinden, verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. In het licht van de bestaande wetgeving heeft de opdrachtgever beslist eventuele belangrijke archeologische waarden te onderzoeken voorafgaande aan de werken. Dit kan door behoud in situ, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of ex situ, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden. Onderdeel van de archeologienota is dat er mogelijkheden gezocht worden om in situ behoud te bewerkstelligen en, indien dit niet kan, er aanbevelingen worden geformuleerd voor vervolgonderzoek.

het terrein zal door de opdrachtgever een nieuwbouw gerealiseerd worden. De geplande werken impliceren aanzienlijke bodemingrepen (waaronder de aanleg van een kelder) die qua omvang een directe bedreiging betekenen voor potentieel aanwezig archeologisch erfgoed. Eens het archeologisch bodemarchief aangetast of vernield wordt, betekent dit een onomkeerbaar informatieverlies.

Wanneer de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt, de geplande ingreep minstens 100 m² groot is en waarbij de percelen volledig binnen een van de stadskernen opgenomen in de lijst van het Agentschap Onroerend Erfgoed vallen, is volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 een archeologienota vereist. De totale oppervlakte van het onderzoeksgebied te Dendermonde Leopold II laan is 850 m² en ligt binnen een stadskern, m.a.w. een archeologienota dient bij de verkavelingsaanvraag te worden gevoegd.

Vanwege het feit dat het terrein nog niet in eigendom van de opdrachtgever is, betreft het hier een archeologienota met uitgesteld vooronderzoek. Dit houdt in dat de ingreep in de bodem zoals gesteld in het programma van maatregelen op een later tijdstip, na het in eigendom komen van de terreinen, uitgevoerd dient te worden.

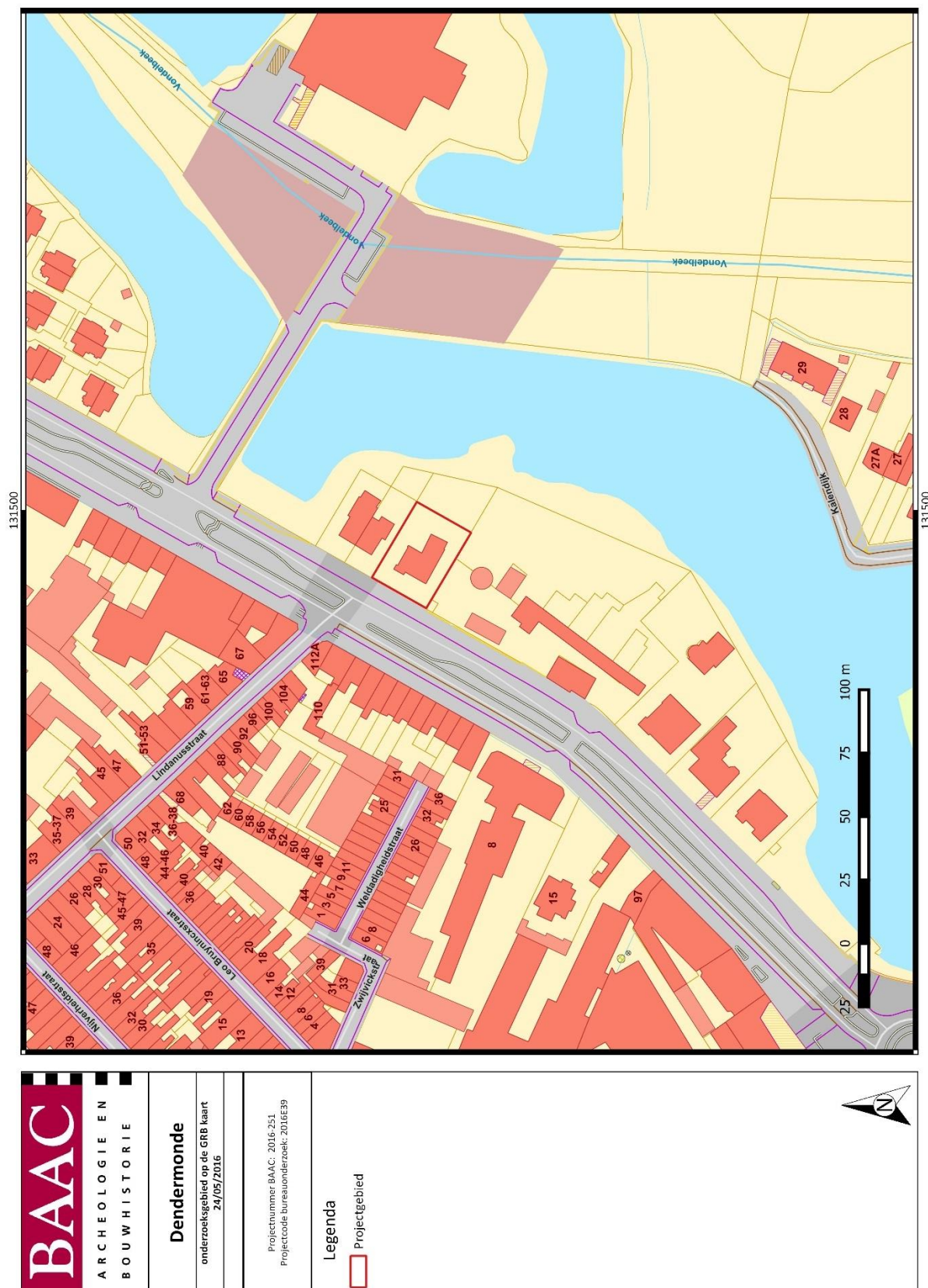
Om vast te stellen of bij werkzaamheden archeologische waarden zullen worden vernietigd, is een archeologisch onderzoek nodig. In eerste instantie wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd. Op basis van bekende gegevens van bodemkaarten, uit cartografische en andere historische bronnen en eventueel voorgaand onderzoek in de directe omgeving van het plangebied wordt een inschatting gemaakt van het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Indien uit deze desktopanalyse blijkt dat er een kans is op het aantreffen van archeologische waarden binnen het plangebied, zal de bodem onderzocht worden op gaafheid van het bodemprofiel en de aanwezigheid van archeologische indicatoren. Dit gebeurt in een prospectiefase die kan bestaan uit booronderzoek en/of gravend vooronderzoek in de vorm van proefsleuven en/of proefputten.

Het doel van het **proefsleuvenonderzoek** is een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om een eventuele site *in situ* te behouden of, indien dit niet kan, er aanbevelingen worden geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen). Dit wordt, samen met de

gegevens uit het bureauonderzoek, beschreven in de nota, die het verslag van resultaten van het uitgestelde vooronderzoek met ingreep in de bodem bevat.

1.3.2 Aanleiding

Naar aanleiding van een voorstel tot vervangingsbouw heeft BAAC Vlaanderen bvba in opdracht van Fides Real Estate een archeologienota opgemaakt. Op het terrein zal door Fides Real Estate een vervangingsbouw plaats vinden. Dit gaat gepaard met graafwerken waardoor het bodemarchief zal verstoord worden. Gezien het plangebied (binnen een historische stadskern), de oppervlakte van het plangebied ($>300 \text{ m}^2$) en de verstoringsgraad ($> 1000 \text{ m}^2$), was het toevoegen van een archeologienota aan de stedenbouwkundige-vergunningsaanvraag verplicht. Het kadasternummer van het onderzoeksterrein is Afdeling 1, Sectie D, Perceel: 816D12.

Figuur 3: Situering van het onderzoeksgebied op de GRB-kadasterkaart1

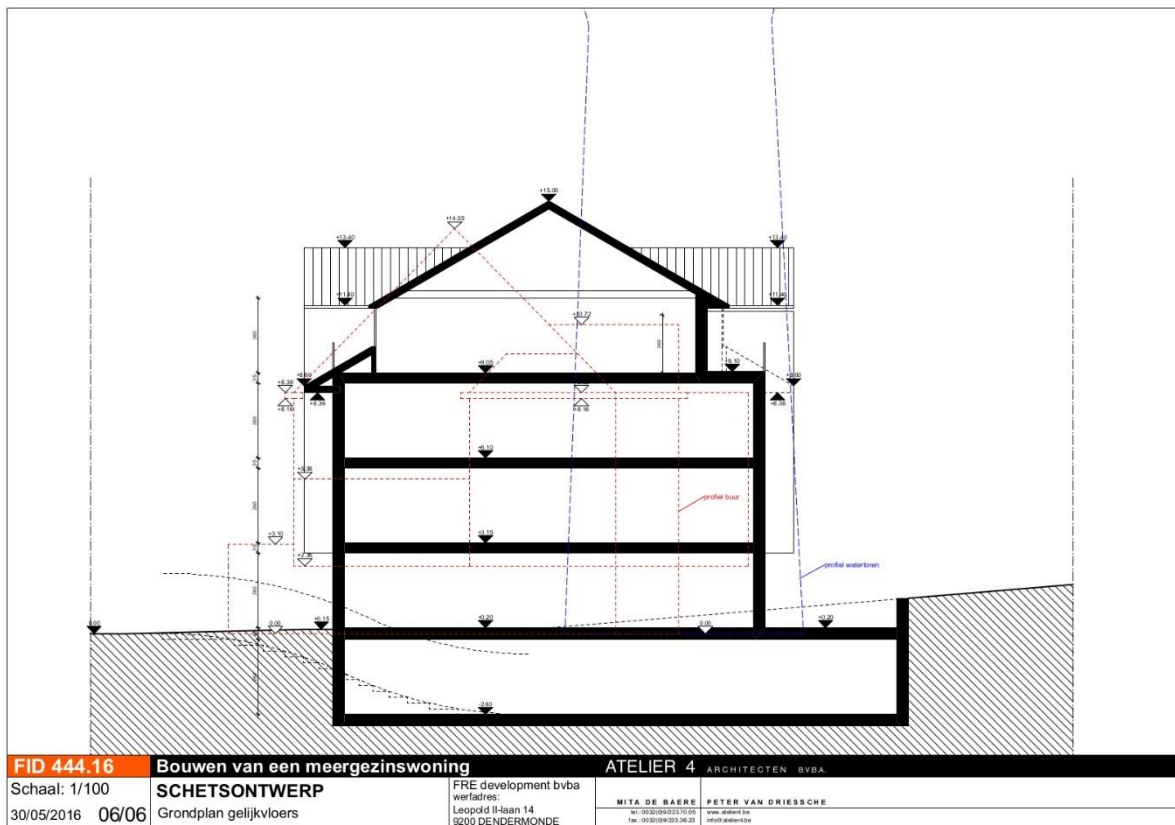
¹ Geopunt 2016.

1.3.3 Beschrijving ingreep/geplande werken

Op het terrein aan de Leopold II Laan plant de opdrachtgever een nieuwbouw van een meergezinswoning. Hiertoe wordt de bestaande bebouwing afgebroken. De geplande nieuwbouw heeft een grotere oppervlakte dan de huidige villa. Hierdoor wordt door de bouwwerkzaamheden een groter deel van het terrein verstoord (zie Figuur 6).

De verstoring ten gevolge van de huidige bebouwing is minimaal (zie gekende verstoringen). De impact van de geplande ontwikkeling op het bodemarchief in het onderzoeksgebied is dan ook groot: over het gehele terrein van ca 875m² wordt een nieuwbouw met ondergrondse parkeermogelijkheid gerealiseerd met een totaaloppervlak van ca 355 m². Daarnaast worden een fietsenstalling (ca 10m² en een ommuring van de tuin gepland. De verstoringen ten gevolge van deze laatste twee ingrepen zal eerder beperkt zijn.

Gezien het feit dat de geplande nieuwbouw ongeveer 41% van het terrein zal beslaan en de uitgraafwerkzaamheden wellicht nog een iets ruimere impact zullen hebben, kan gesteld worden dat eventueel in het plangebied aanwezige archeologische waarden bij de aanleg van de nieuwbouw sterk verstoord zullen worden. Vanwege de diepte van uitgraving (-2.80m ten opzicht van straatniveau) is behoud in situ ook uitgesloten.

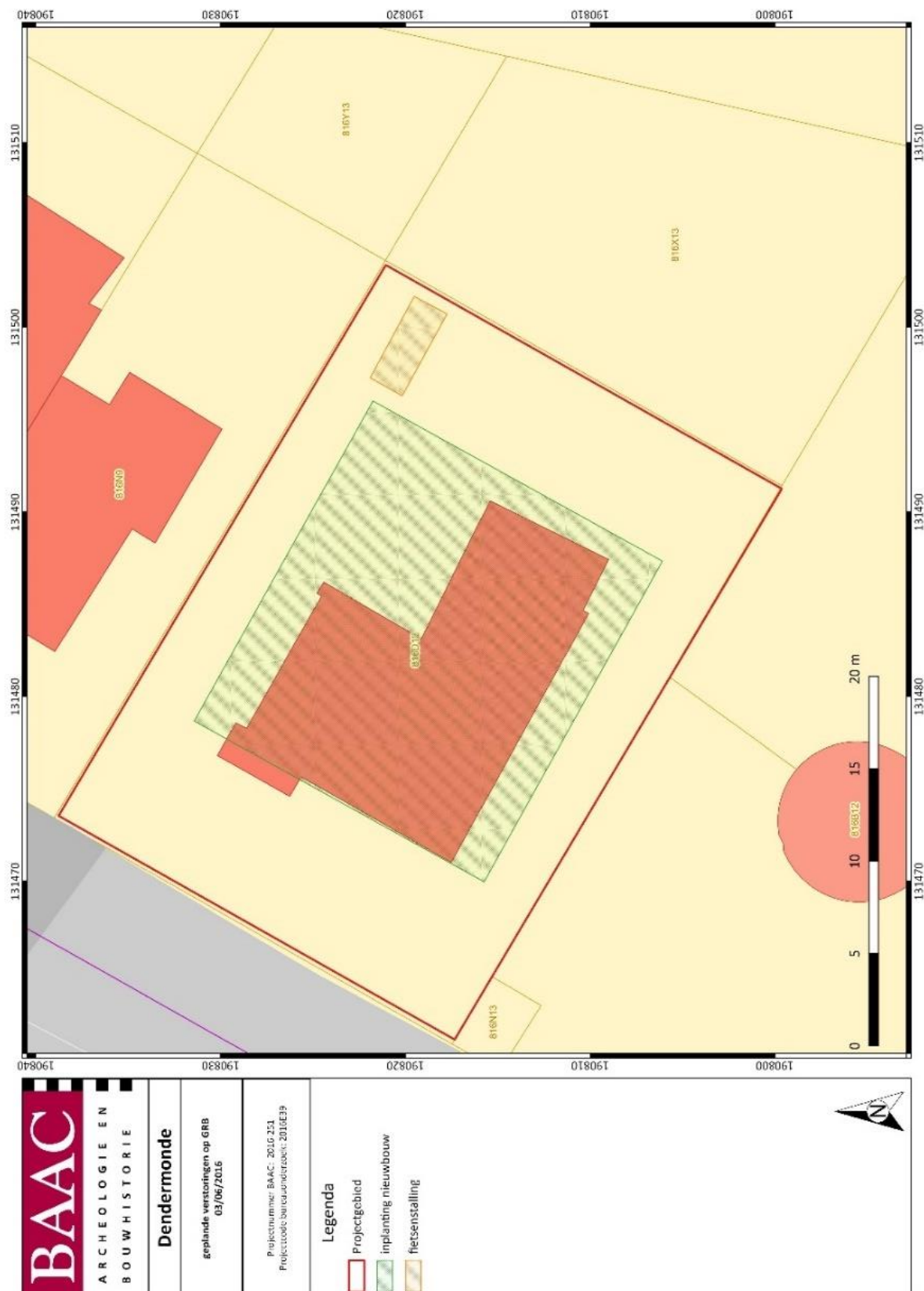
Figuur 4: doorsnede van de geplande nieuwbouw te Dendermonde²

² Mita De Baere, Atelier 4

Figuur 5: schetsontwerp van de geplande werken aan de Leopold II laan te Dendermonde³

³ Mita De Baere, Atelier 4

Figuur 6: weergave van de geplande nieuwbouw op de huidige situatie (GRB uit Geopunt, plot door BAAC)

1.3.4 Randvoorwaarden

Vanwege het feit dat het terrein nog niet in eigendom van de opdrachtgever is, betreft het hier een archeologienota met uitgesteld vooronderzoek. Dit houdt in dat de ingreep in de bodem zoals gesteld in het programma van maatregelen op een later tijdstip, na het in eigendom komen van de terreinen, uitgevoerd dient te worden.

1.4 Strategie en werkwijze

Het doel van het bureauonderzoek is de formulering van een archeologische verwachting van de onderzoekslocatie. Deze verwachting wordt opgesteld op basis van gekende landschappelijke, geologische, archeologische, historische en geografische bronnen.

Een eerste stap bij het formuleren van een archeologische verwachting onderzoekslocatie, is deze te situeren binnen een breder landschappelijk-historisch kader. Hierbij wordt beroep gedaan op de gekende geografische en archeologische literatuur en de Centrale Archeologische Inventaris.

De basis van de desktopstudie bestaat verder uit een historische studie van de onderzoekslocatie en zijn directe omgeving. Hierbij worden de gekende archeologische, historische en geologische/geografische vakliteratuur over de onmiddellijke omgeving van elke werflocatie geconsulteerd. Aansluitend wordt een uitgebreide cartografische analyse de onderzoekslocatie. Volgende kaarten worden opgezocht en geanalyseerd:

Administratieve en geografische kaarten:

- GRB/kadasterkaart
- Topografische kaart
- Orthofoto

Geologische en bodemkundige kaarten:

- DHM
- hoogteprofielen
- Tertiair en Quartair geologische kaarten
- Bodemkaart, bodemerosiekaart en bodemgebruikskaart

De geomorfologische kaart werd niet geconsulteerd aangezien ze niet bestaat voor het plangebied.

Historische en archeologische kaarten:

- CAI-kaart
- Kaart van gebieden geen archeologie (GGA)
- Ferrariskaart
- Atlas der Buurtwegen/Popp-kaart
- Vandermaelenkaart
- Topografische kaarten
- Andere historische kaarten

De CAI-kaart wordt weergegeven met het grootschalig referentiebestand als onderkaart. De onmiddellijke omgeving rondom wordt op de Ferraris-, Atlas der Buurtwegen, Popp- en Vandermaelenkaart besproken. De beschrijving gebeurde onder meer op basis van de legende uit

*België in kaart*⁴. Indien er een bijzondere locatie op te merken is, wordt deze, indien mogelijk, vernoemd bij naam en uitgebreider beschreven. De historische en archeologische kaarten worden gebruikt om een historisch-archeologische interpretatie van de locatie te bekomen.

Daarnaast werd het boek van J. Dauwe (Dendermonde in Beeld, 2010) gehanteerd voor zowel historische kaarten van de stad als voor de geschiedenis van de Vesting Dendermonde.

Er werd contact gelegd met het Archief van Dendermonde, van wie verschillende kaarten en foto's werden bekomen.

⁴ Beyaert et al

2 Assessment bureauonderzoek

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie en archeologie met betrekking tot de onderzoekslocatie en omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied.

2.1 Methoden en technieken

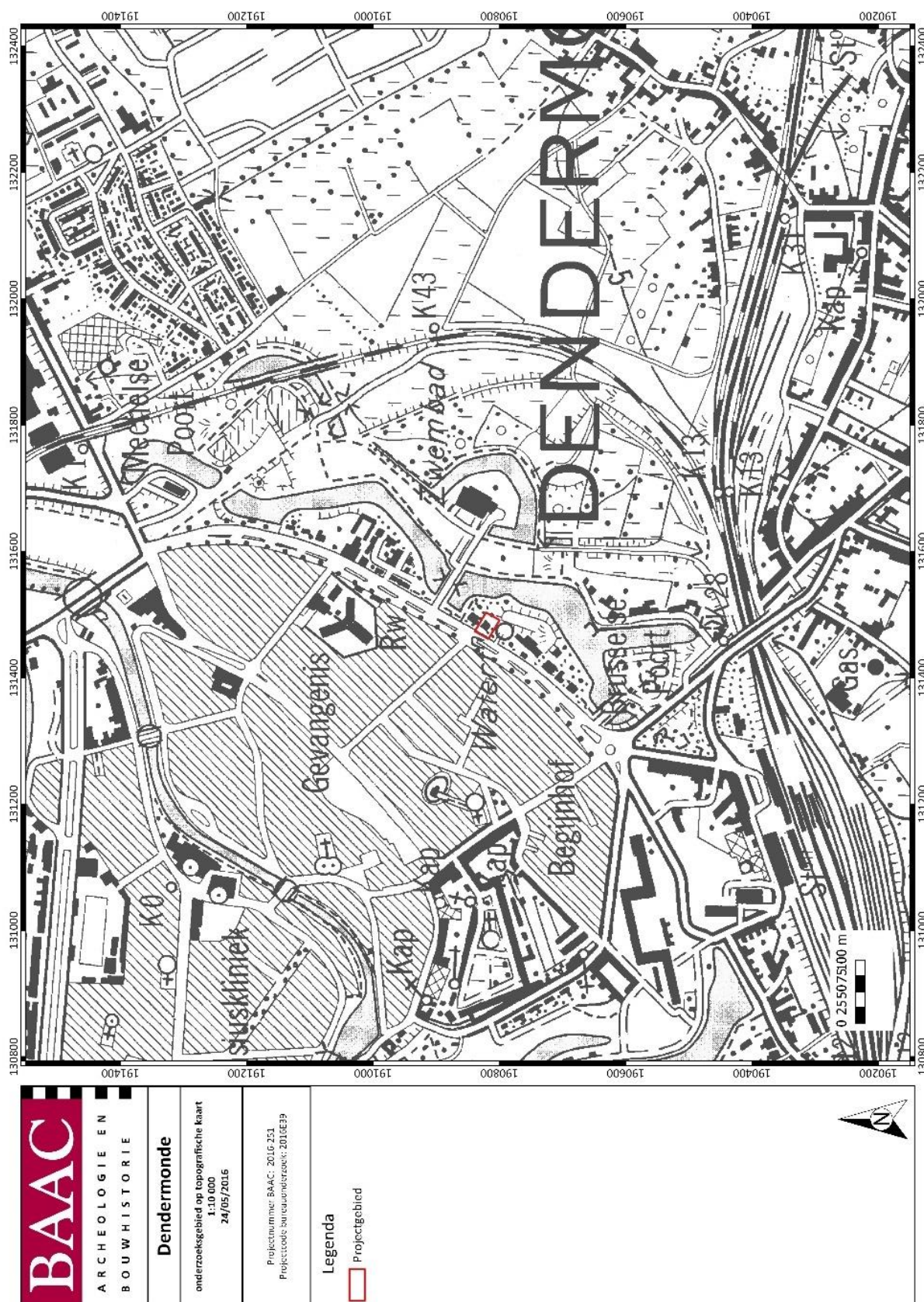
Aangezien het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem enkel bestond uit een bureauonderzoek, is een assessment van vondsten, stalen en conservatie niet nodig.

2.2 Assessment onderzoeksgebied

2.2.1 Landschappelijk en bodemkundige situering

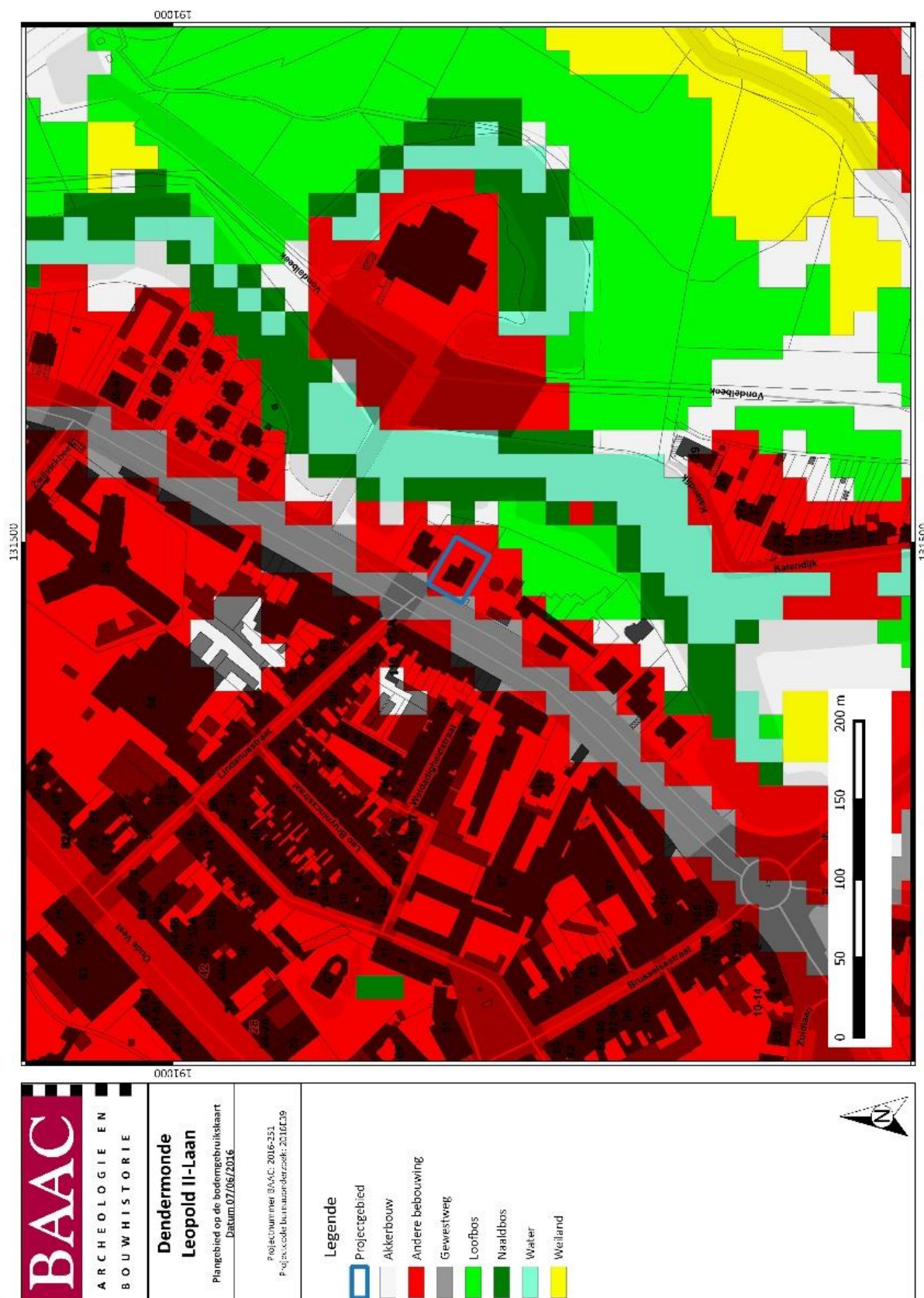
De exacte locatie van het plangebied is weergegeven op Figuur 7. Het onderzoeksgebied aan de Leopold II-Laan is gelegen te zuidoosten van het historische centrum van Dendermonde (Figuur 8). Ten oosten van het onderzoeksgebied bevindt zich een groene zone met o.a. een stadspark, zwem- en recreatieruimte en in ondergeschikte mate de aanwezigheid van bewoning. Ten noorden bevindt zich de oude Veste. De omgeving rond het projectgebied bevindt zich volgens het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) tussen 6 en 8 m TAW (Figuur 10, Figuur 11). Op de bodemgebruikkaart staat het terrein gekarteerd als bebouwd, omgeven door water en naaldbos (Figuur 8). Het water is een rudiment van de gracht horend bij de oude stadsomwalling.

Vanwege de ligging binnen het historisch stadscentrum is geen relevante informatie over de bodemerosie beschikbaar. De dichtstbijzijnde gekarteerde terreinen hebben in potentie een verwaarloosbare erosiegraad (Figuur 9).

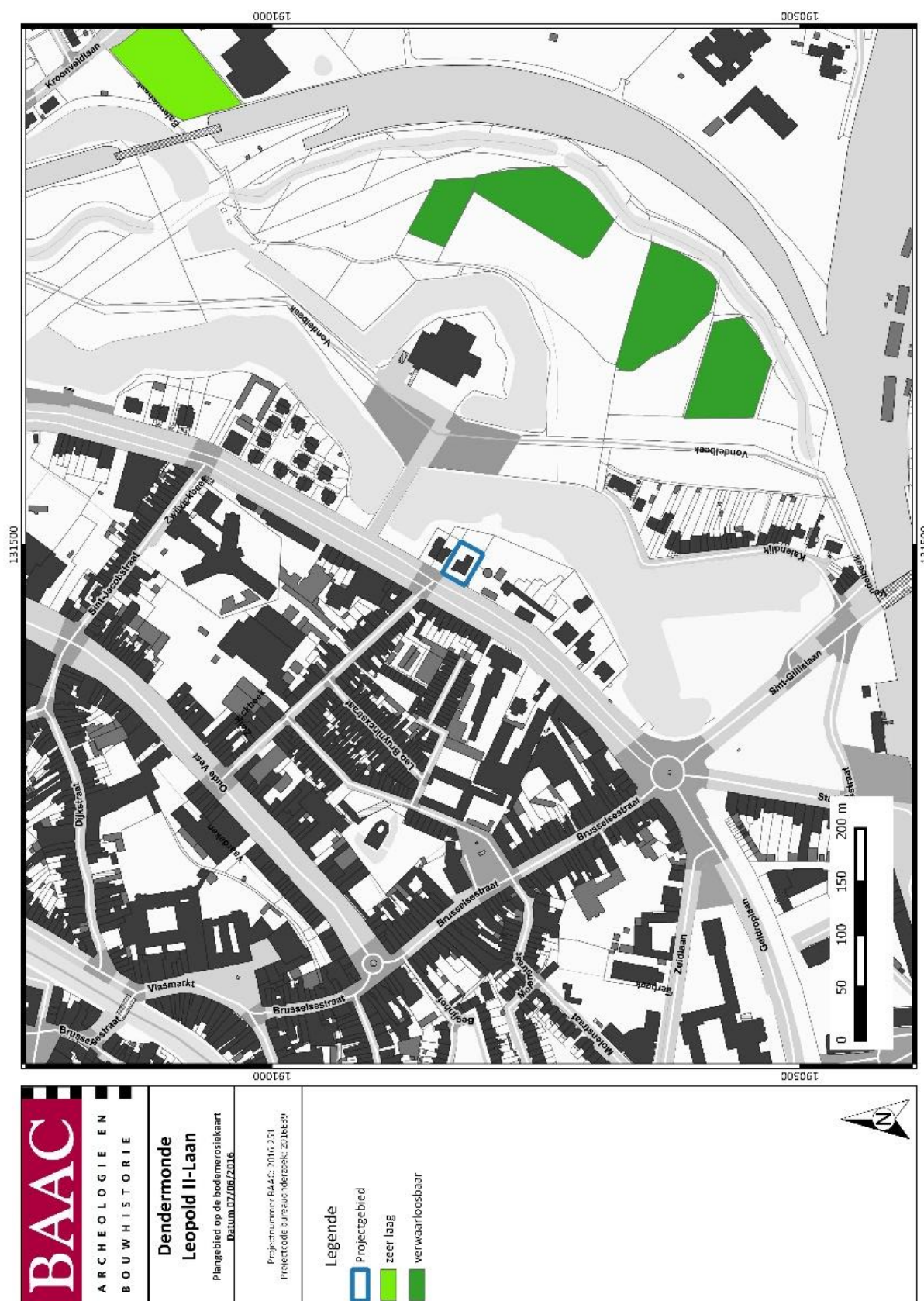
Figuur 7. Plangebied in rood op topografische kaart 1:10 000⁵

⁵ Geopunt 2016

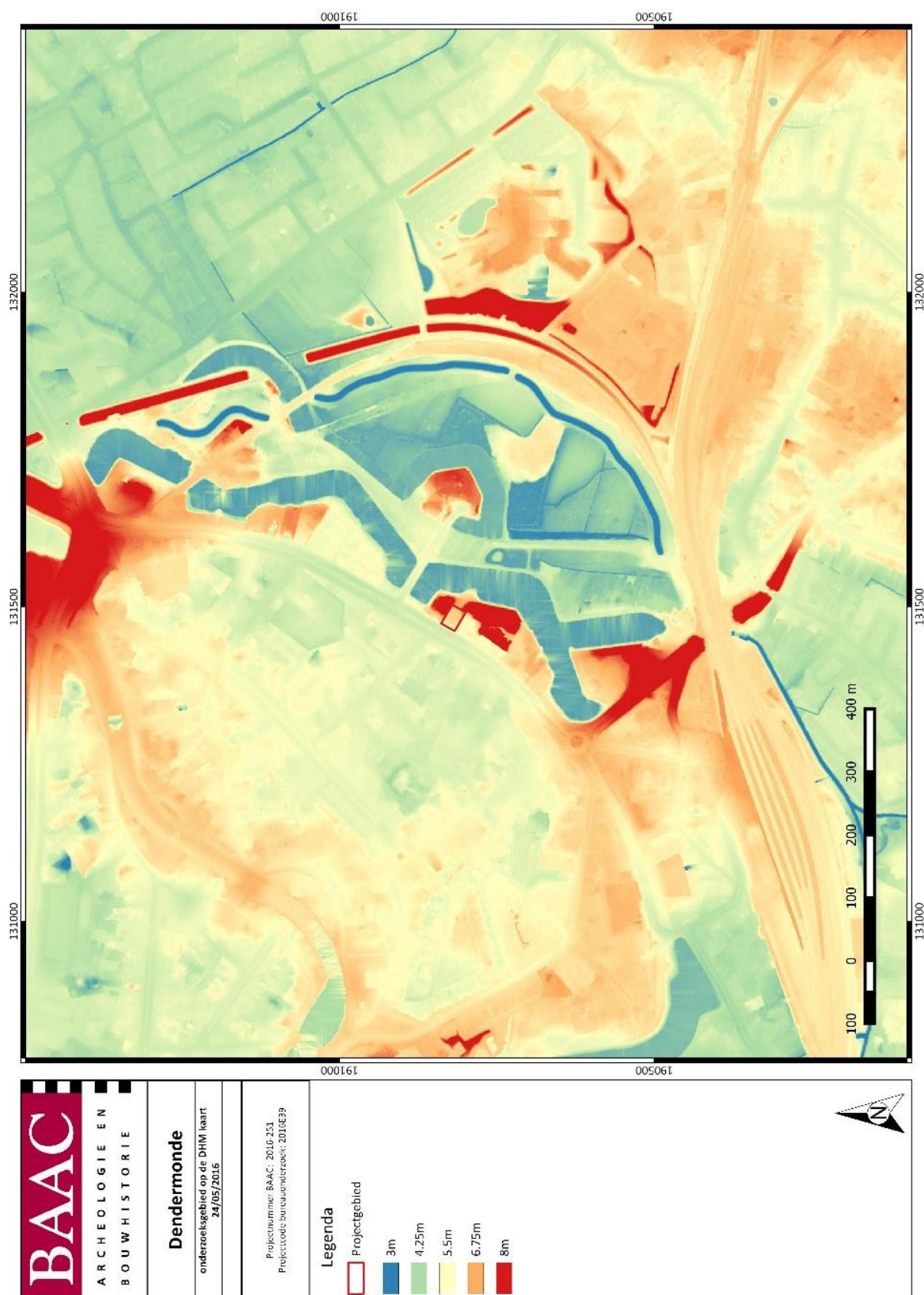
Figuur 8: Situering van het onderzoeksgebied (in het blauw) op de Bodemgebruikkaart.⁶

⁶ Geopunt 2016.

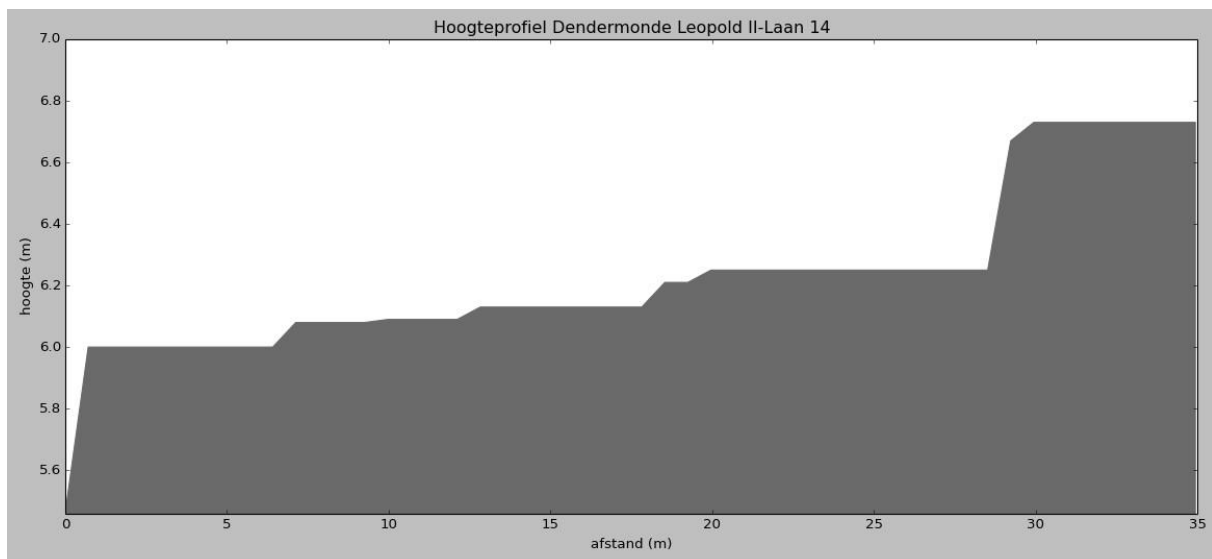
Figuur 9: Situering van het onderzoeksgebied (in het blauw) op de Bodemerosiekaart.⁷

⁷ Idem.

Figuur 10: Situering van het onderzoeksgebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM)⁸

⁸ AGIV 2016a.

Figuur 11: Hoogteprofiel van het onderzoeksterrein met een NW-ZO oriëntatie.⁹

2.2.1.1 Paleogeen en Neogeen (Tertiair)

Op basis van de *Databank Ondergrond Vlaanderen*⁸ wordt binnen het plangebied het tertiair substraat gevormd door de Formatie van Lede (Ld), dat bestaat uit lichtgrijs fijn zand, soms kalksteenbanken, kalkhoudend (nummulites variolarius), soms glauconiethoudend, basisgrind. Ten noordoosten bevindt zich het *Lid van Ussel* (MaUr) (Figuur 12), dat bestaat uit grijsblauwe tot blauwe klei.

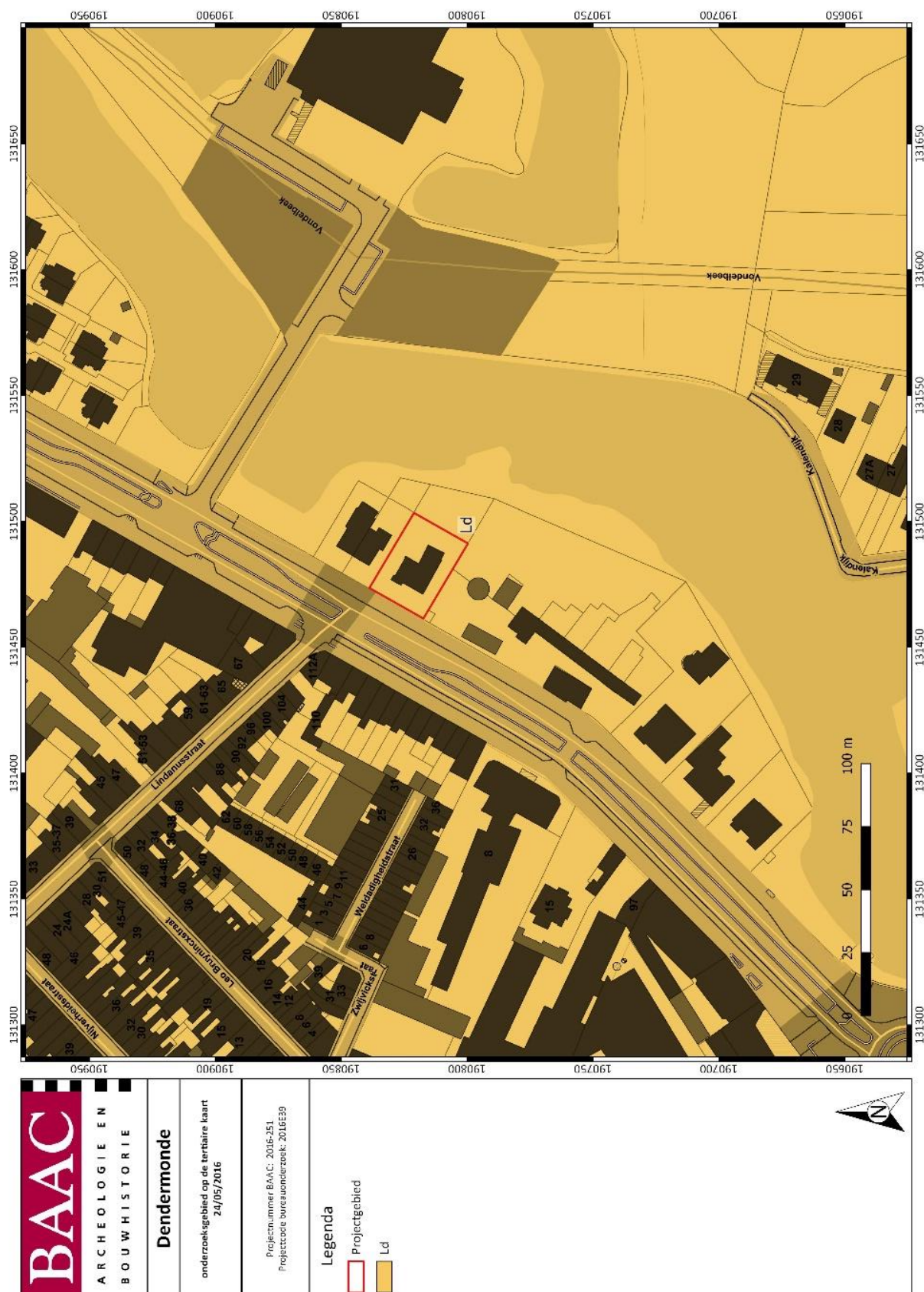
2.2.1.1 Quartair

Volgens de quartairgeologische kaart (Figuur 7) komen in het plangebied *eolische afzettingen* (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen (ELPw) (zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen) en/of *hellingsafzettingen van het Quartair* (HQ) voor. Daaronder komen *fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan* (Laat-Pleistoceen) (FLPw) voor.

2.2.1.2 Bodem

Het plangebied zelf is niet gekarteerd voor de bodemkaart wegens ligging in bebouwd gebied (OB). Volgens de bodemkaart zijn is de dichtstbijzijnde gekarteerde bodem met name **Lep**, *sterk gleyige gronden op zandleem met reductiehorizont en zonder profielontwikkeling*. In mindere mate komen ook **Lgp**, *gereduceerde gronden op zandleem zonder profielontwikkeling* en **Pdc**, *matig natte licht zandleembodem met verbrokkelde textuur B horizont* voor (Figuur 14).

⁹ Geopunt, 2016.

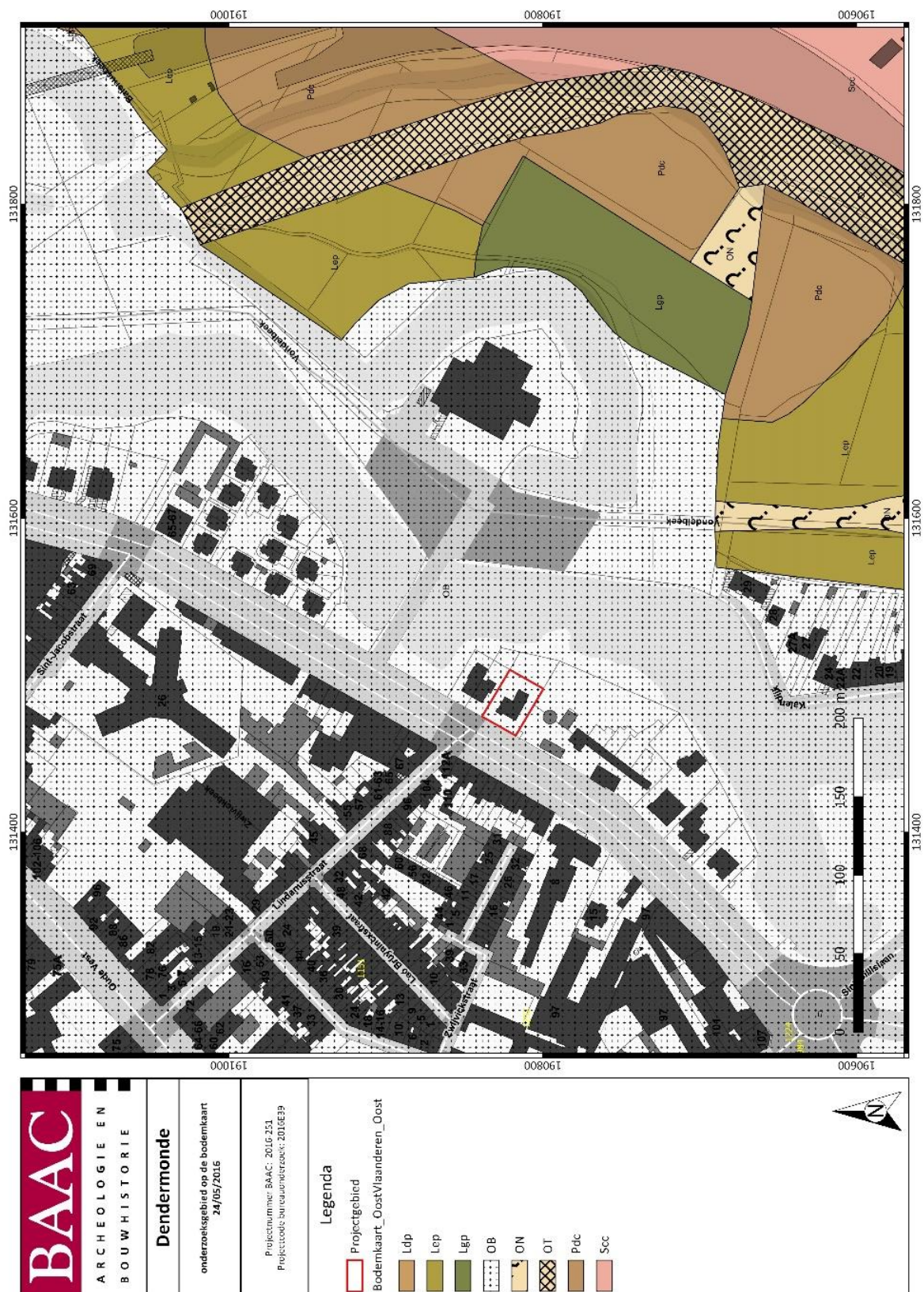

Figuur 12 : Tertiair geologische kaart met aanduiding van het plangebied in het rood.¹⁰

¹⁰ DOV Vlaanderen, 2016b.

¹¹ DOV Vlaanderen, 2016b.

Figuur 14: Situering onderzoeksgebied op de bodemkaart van Vlaanderen¹²

¹² DOV Vlaanderen, 2016b.

2.2.2 Historiek

Het onderzoeksgebied ligt in de huidige gemeente Dendermonde. De stad Dendermonde ligt in het midden van een vruchtbare streek waar de Schelde en de Dender samenvloeien. De stad ligt in het zuidoosten van de provincie Oost-Vlaanderen en nabij de provincies Vlaams-Brabant en Antwerpen. Dendermonde is omringd door dichtbevolkte gemeentes en ligt op gelijke afstand van Aalst, Lokeren en Sint-Niklaas. De geschiedenis van Dendermonde, een versterkt stadje aan de Schelde- en Dendermonding, gaat terug tot het neolithicum. In de vochtige poldergrond zijn uit deze periode werktuigen gevonden, gemaakt van hertengewei. Tijdens de ijzertijd, de Romeinse en Frankische periode vestigde de bevolking zich bij voorkeur op de zandige heuvels aan beide zijdes van de Dender. Vermoedelijk tegen het einde van de Frankische periode raakte ook de huidige stadskern bevolkt, aanvankelijk in buurt van de huidige Vlasmarkt en later ook op de lager gelegen linkeroever van de Dender. Op politiek vlak situeert het ontstaan van het 'Land van Dendermonde' zich in de 10e of in de eerste helft van de 11e eeuw, toen de graaf van Vlaanderen het gebied tussen Dender en Schelde veroverde ten koste van de Duitse keizer. Een gedeelte van dit 'Rijksvlaanderen' schonk hij, vermoedelijk als dank voor verkregen hulp, aan één van zijn belangrijkste medewerkers. Deze latere Heren van Dendermonde, die tevens voogd waren van de Gentse Sint-Baafsabdij, bouwden het veroverde gebied verder uit tot een allodiale heerlijkheid. Hun rechten beschermden ze door, op een eiland in de Dendermonding, een burcht op te richten. De bestaande nederzetting ontwikkelde zich tijdens de 11^e en 12^e eeuw tot een belangrijk lokaal handels- en lakencentrum, dat in 1233 zijn stadskeure kreeg van Robrecht van Bethune. Nadat de Heren van Dendermonde in de 11^e eeuw de romaanse Onze-Lieve-Vrouwekerk hebben laten oprichten, ontwikkelde de stad zich verder uit in zuidoostelijke richting. De omwalling van de stad kwam er in de 12^e eeuw.¹³

In het eerste kwart van de 13^e eeuw is de stad door een nieuwe omwalling met een aantal versterkte poorten omringd (vermoedelijk ligt het onderzoeksgebied tegen deze omwalling). Gepaard met het optrekken van de poorten, is de opbouw van nabij gelegen hospitalen waaronder het Sint-Gillishospitaal (ten noorden van het onderzoeksgebied)¹⁴. Deze is in 1223 omgebouwd tot de Cisterciënzerinnenabdij. Een paar jaar later verhuisde de bewoners van de abdij en werd de kapel omgebouwd tot een kerk, nl. de Sint-Gillis-Binnen.¹⁵ Verder ten noorden zijn in dezelfde periode, aan de rand van het marktplein nabij de burcht, nieuwe openbare gebouwen zoals de lakenhalle, het belfort en het vleeshuis opgetrokken. Via Lodewijk van Male behoorde Dendermonde sinds 1348 toe aan de Vlaamse graven en later ook aan de Bourgondische hertogen en Habsburgse keizers. In de 14^e eeuw raakte Dendermonde om economische en politieke redenen betrokken bij een reeks conflicten tussen de machtige stad Gent en de Vlaamse Graven. Verwoestingen en economische sancties zijn de oorzaak van een langzame economische achteruitgang. Na de Beeldenstorm en de herovering van Dendermonde door Alexander Farnèse, volgt er een periode van restauratie. In de tweede helft van de 17e en het begin van de 18e eeuw is deze adempauze door een reeks verwoestende oorlogen en belegeringen doorbroken. Vrede en voorspoed keert pas terug rond het midden van de 18e eeuw, toen de eerste steenwegen zijn aangelegd en nieuwe industrieën hun intrede deden. Jozef II wou radicaal breken met het verleden en beval daarom de afbraak van de oude stadsmuren, zodat Dendermonde tegen het einde van de 18^e eeuw voor het eerst een 'open stad' was. Hieraan is een einde gekomen toen in de jaren 20 van de 19^e eeuw om strategische redenen voor lange tijd opnieuw het statuut van militaire vesting en garnizoenstad kreeg. In de loop van de 19^e eeuw kent Dendermonde binnen deze muren een intense periode van industrialisering en groeit uit tot een kleine textielstad. Naast katoen bestaat er ook een belangrijke productie van olie, tule, papier, touwen en kabels. Het vervoer van goederen gebeurt via het spoornetwerk en de haven. Dendermonde groeit ook uit tot een commercieel, educatief, juridisch en administratief centrum van regionaal belang en telt tegen het einde van de 19^e eeuw reeds 10.000 inwoners. Aan dit alles kwam in september 1914

¹³ S.N. 1865, p. 85.

¹⁴ CAI, ID 1151.

¹⁵ Centraal Archeologische Inventaris 2016.

een einde, toen de stad systematisch in brand is gestoken door het Duitse leger. Hierbij zijn talrijke openbare gebouwen in rook opgegaan en zijn 1252 huizen volledig vernield en 889 ernstig beschadigd. Tegen het einde van de jaren 1930 is de wederopbouw van de stad voltooid en kort daarna breekt de Tweede Wereldoorlog uit. In de jaren 1950-1970 is de traditionele industrie langzaam aan verdwenen. Het tij keert pas in de jaren 1970 ten gevolge van twee opéénvolgende gemeentefusies (1972, 1976), de oprichting van de intercommunale DDS (1970), de ontwikkeling van een industrieterrein en het uitvoeren van een reeks belangrijke infrastructuurwerken. Op die manier groeit Dendermonde terug uit tot een bloeiend regionaal centrum met ca 43.000 inwoners. De grote landwegen vanuit Dendermonde richting Gent, Mechelen, Aalst, ... en het veer op de Schelde naar het Land van Waas zijn zeer gunstige en natuurlijke omstandigheden die aanleiding geven tot het ontwikkelen van de oude stad.¹⁶ De naam Dendermonde (Tenremunde) betekent letterlijk 'Mond van de Dender'. Deze naam is voor het eerst aangetroffen in authentieke akten uit 1088. De namen Tenerae Munda (1061), Tenremonde (1088), Tenera Munda (1130), Dendre Monda (1237), Derremonde (1323), Terremonde (1340) en later Dendermonde zijn eveneens terug te vinden. Een andere aanwijzing voor nog eerdere occupatie zou te maken hebben met de naam Dender. Volgens sommigen verwijst deze naar de aanwezigheid van een Romeins tolhuis, waar de schepen werden opgehouden om tol te betalen. De naam Tenericam (afkomstig van het Latijn 'tenere', houden) zou hier ontstaan zijn. Anderen zijn dan weer van mening dat de naam een afgeleide is van het Keltische 'Tenre'.¹⁷ Enkele bronnen menen dat de bewoning van Dendermonde echter niet zo gunstig zou geweest zijn, door het overstromen van de Dender en de Schelde, waardoor moerassige bodems het gebied zouden overheersen.¹⁸

2.2.3 Historiek van de stadsversterkingen

De eerste aanduiding van stadsversterkingen verschijnt in een oorkonde van de 12^e eeuw. Hierin werden de toltarieven bepaald die in Dendermonde betaald moeten worden.¹⁹ In het eerste kwart van de 13^e eeuw is de stad door een nieuwe omwalling met een aantal versterkte poorten omringd. Uit rekeningposten is af te leiden dat de stadsmuren waren opgebouwd uit baksteen en kantelen en afgedekt met arduinen dekstenen. Aan de binnenkant waren gewelven waarin de verdedigers konden schuilen tijdens een belegering.²⁰ In 1345 werd Dendermonde belegerd door de Gentenaars onder leiding van Willem van Vaernewijck. In het vredesverdrag staat dat Dendermonde werd verplicht naar de kant van Gent in haar muren drie bressen te maken, elk 40 voet lang, als waarborg voor haar verdere loyaliteit. Hierbij moest beloofd worden deze nooit meer te herstellen tenzij met toestemming van de steden Gent, Brugge en Ieper.²¹ In de tweede helft van de 14^e eeuw was de stadsmuur vijf voet breed, deels opgebouwd uit zandsteen en deels uit baksteen, gegrondvest op bogen. In 1380 werd tussen de Mechelse en de Brusselse poort de dekstenen van de muren geworpen. Onder Filips van Massemen werd uit veiligheidsoverwegingen de binnenkant van de muren op diverse plaatsen met houten palissaden verstevigd. In 1398 werden verschillende toegangen naar de omloop van de stadsmuur dichtgemetseld of van deuren voorzien om zo de doorgang naar de transen te verhinderen en ze te behoeden voor beschadiging. Ook in 1402-1404 werden plaveiwerken aan de gaanderijen uitgevoerd, onder andere tussen de Sint-Joristoren (nabij de huidige Brusselsestraat) en de windmolen op het Akkerveld en vanaf de Steenpoort tot aan de Quintijnpoort. De ringmuur telde in 1375 niet minder dan 23 torens, zonder deze van de stadspoorten mee te rekenen. Naar buiten toe waren ze afgerond, naar binnen toe vlak en afgedekt met een kegeldak (Figuur 17). Naast torens prijkten er op de stadsmuren ook houten wachthuisjes. Zo liet men in 1380 de wachthuisjes verstevigen door er aan de binnenzijde een dubbele laag planken tegenaan te timmeren. Er stonden heel wat van die wachthuisjes, in hout of steen, op de wallen.²² Onder Maximiliaan van Oostenrijk werd Dendermonde ingelijfd en volledig

¹⁶ BRUYNINCX, 1965, p. 18.

¹⁷ DHANENS 1961, pp 7-15.

¹⁸ DHANENS 1961, pp 12-15.

¹⁹ Dauwe, 2010, p. 15.

²⁰ Idem, p. 17.

²¹ Idem, p. 22.

²² Van Schaftinghe, 1998, p. 153-156.

geplunderd, waaronder een groot deel van de vestingsmuur (Figuur 15). In 1584 werd de stad door Alexander Farnese ingenomen. Onder zijn bewind werd de stadsvesting grondig versterkt. Deze had onder de voortdurende belegeringen en schermutselingen van de voorbije decennia enorm geleden en diende het defensiesysteem aangepast te worden aan de steeds toenemende vuurkracht van de kanonnen.²³

Onder keizer Jozef II (1782-1786) werd tussen 1782 en 1789 bijna een twaalfde van de vroegere ommuurde stad afgebroken (Figuur 29, Figuur 30).²⁴

Rond 1822, onder de Hollandse heerschappij werden de oude stadsmuren vervangen door een nieuwe fortengordel (Figuur 31). Dit ging gepaard met grootschalige onteigeningen langs de oude vesting.²⁵

In de 19^e eeuw was Dendermonde uitgerust tot een sterke vesting, maar hieraan kwam een einde. In 1851 werd beslist tot de uitbouw van de Belgische Fortificaties en de omvorming van Antwerpen tot het bolwerk van de nationale verdediging. Hierdoor verloor Dendermonde zijn strategisch belang. De stad werd voortaan beschouwd als een dubbel bruggenhoofd over de Schelde dat het veldleger moest toelaten de stroom in beide richtingen te overschrijden. In dit kader werd op de linkerscheldeover een citadel ter versterking van het bestaande bruggenhoofd gerealiseerd. Na de Frans-Duitse oorlog (1870) werden tussen 1879 en 1883 drie kleine forten gebouwd, Waarvan één de spoorweg naar Brussel bestreek, evenals de steenweg naar de hoofdstad bestreek. Ten zuiden wed de vesting uitgebreid met een tweede natte gracht (voorgracht), een bijkomend ravelijn VI-VII en drie lunetten om de naastliggende bastions te beschermen, waaronder 1 aan het huidige zwembad Olympos (ten zuiden van het plangebied). Een verdere uitbreiding van de versterkingen werd tegengehouden wegens de voortdurende hinder die de stad onderging ten koste van economische expansie.²⁶

In 1909 startte de ontmanteling van de vesting, in plaats van de vrijgekomen oppervlakken direct te benutten voor de expansie, liet men ze onbenut en werd slechts over gegaan tot kleine afbraken en ontmantelingen. Zo werd ter hoogte van de Brusselse, Mechelse, en Gentse poort een doorsteek aangebracht, om het steeds drukker wordende verkeer te ontlasten van de lange wachtbeurten aan de smalle vestingbruggen. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren de resten van de “Vesting Dendermonde” dus nog bijna intact en trachtte tevergeefs men ze in staat van verdediging te brengen, waardoor de omwalling slechts één maand weerstand kon bieden aan de Duitse troepen (Figuur 18). Na de Eerste wereldoorlog kwam aan de geschiedenis van Dendermonde als vestingstad definitief een einde. De ambitieuze urbanisatieplannen, die de totale opruiming van alle restanten van de “Vesting Dendermonde” beoogden, werden verhinderd door het uitbreken van WO II. Na de oorlog groeide het besef dat niet alle getuigen van het militaire verleden mochten verdwijnen. Aan de zuidwestelijke, de zuidelijke en de zuidoostelijke kant bleven de meeste natte grachten bewaard, samen met de Brusselse en de Mechelse poort en alle tussenliggende gebouwen en bastions. Het tracé van de vroegere vesting is op vele plaatsen vrij goed bewaard gebleven (Figuur 19), waaronder de resten van bastion V, nl de 52 m brede hoofdgracht, de ca 15,40 m hoge vestingwal, 2 holtraversen (gewelfde een- en tweedelige kruitmagazijnen) en 9 op het binnenplein uitgevende bomvrije gewelfde lokalen (na 1860). De lokalen bestaan uit een centrale gang, met aan de beide zijden respectievelijk een kruitmagazijn met toegangen tot twee projectielmagazijnen en een latrine. Deze bunkers herbergden vanaf de Eerste Wereldoorlog tot 1942 het Stedelijk Slachthuis. Het stadsbestuur liet hier in 1923 ook een betonnen watertoren (Figuur 21) oprichten, die de streek van Dendermonde en Sint Niklaas van drinkwater zou voorzien. Op het plein aan de straatzijde staat nog het tot woning verbouwde Hollands laboratorium (1829) (Figuur 20), waar de vuurwerkmakers bij nakend conflict, de projectielen van buskruit voorzagen. Dit oorspronkelijk 64m lange gebouw werd na 1860 aan de

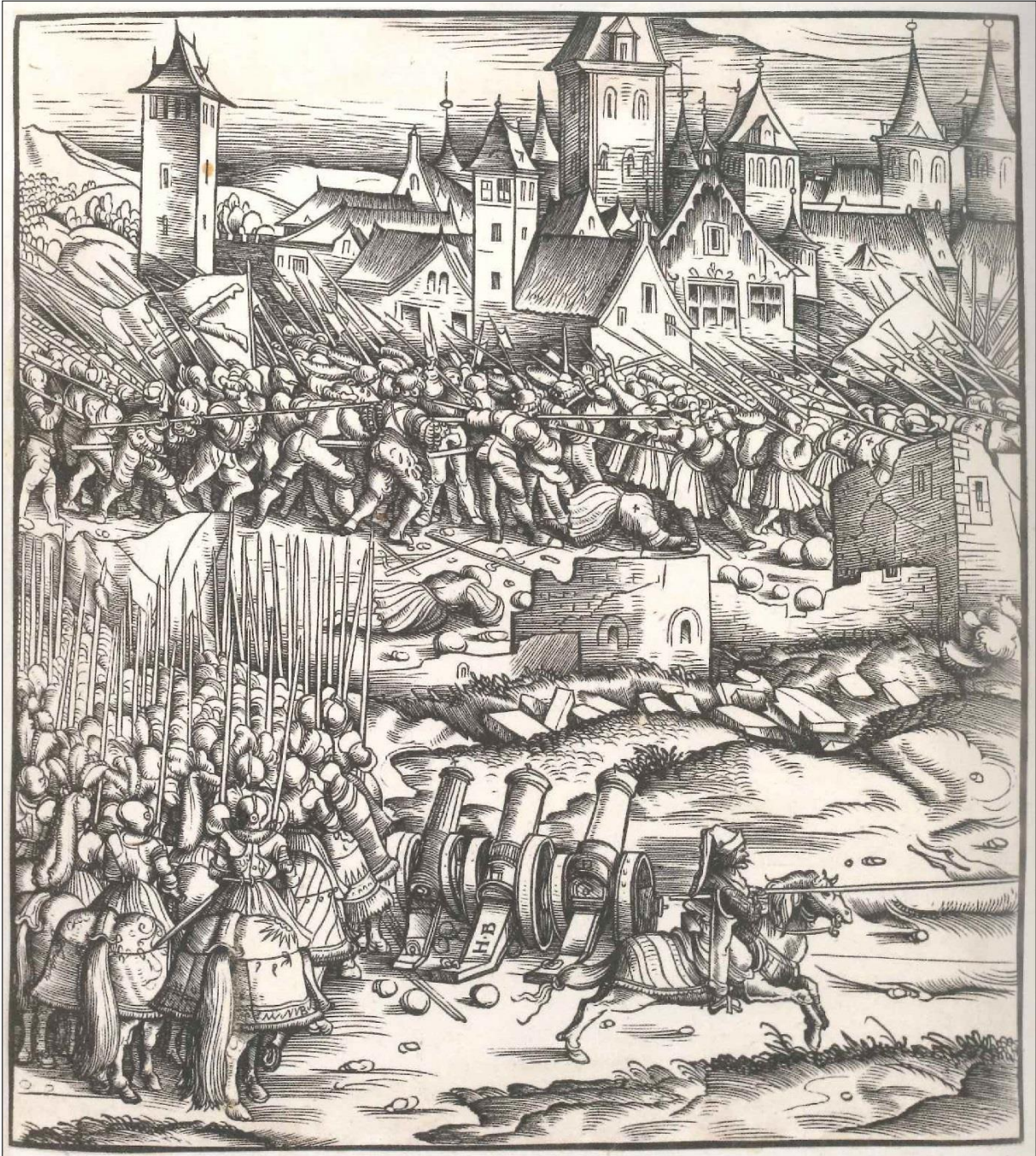
²³ Dauwe, 2010, p. 28.

²⁴ Idem, p. 422.

²⁵ Idem, p. 373.

²⁶ Idem, p.177.

achterzijde ingekort om de oprichting van de bunkers mogelijk te maken. Rond 1938 werd het gebouw ook aan de voorzijde ingekort, ten bate van de verbreding van de Leopold II- laan. Het deed tot 1995 dienst als woning van de stadsfontijnier en biedt nu onderdak aan het befaamde Honky Tonk Jazzcentrum voor Vlaanderen (Leopold II-laan 12; aanpalend perceel ten westen van het plangebied).²⁷

Figuur 15: De inname van Dendermonde in 1484 door Hans Burgmair, 1514.²⁸

²⁷ Dauwe, 2010, p. 180.

²⁸ Dauwe, 2010, p. 238.

Figuur 16: Zicht op Dendermonde, door Adrien de Montigny, 1609.²⁹

²⁹ Dauwe, 2010, p. 243.

Figuur 17: Zicht op Dendermonde, door Nicolaas Joannes Visscher, 1660.³⁰

Figuur 18: Luchtfoto van Dendermonde met op de foto het uitgebrande arsenaal, 1916.³¹

³⁰ Dauwe, 2010, p. 247.

³¹ Foto bekomen via Archief Dendermonde.

Figuur 19: Luchtfoto van Dendermonde met op de foto de Gentse poort, 1935.³²

Figuur 20: Foto van Bastion V met laboratorium en kazemat, heden.³³

³² Foto bekomen via Archief Dendermonde.

³³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/48865/beelden>

Figuur 21: Foto van watertoren, heden.³⁴

2.2.4 Cartografische bronnen

Een andere belangrijke bron van informatie is het historisch kaartmateriaal. Om na te gaan of er bebouwing is geweest op het terrein in historische tijden, of dat het landgebruik van het perceel is gewijzigd doorheen de tijd, zijn enkele historische kaarten geraadpleegd. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat de eerste bruikbare kaarten pas vanaf de 16^e eeuw of later voorhanden zijn.

Het historisch kaartmateriaal geeft een beeld van hoe (eventuele) bebouwing evolueerde door de eeuwen heen, maar pas vanaf het moment dat de eerste kaarten voor het gebied verschenen, m.a.w. vanaf de 16^e eeuw. Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op de kaarten geen garantie dat er geen bebouwing geweest is. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals kerken, kloosters en kastelen weergegeven, en was er geen of weinig aandacht voor de “gewone bewoning”/burgerlijke architectuur.

De eerste geraadpleegde kaart (Figuur 22) is een kaart van de erudiete stadsarchivaris Alphonse de Vlaminck (1831-1905), gebaseerd op een verzameling van gegevens uit diverse archieven. Op deze kaart zijn de waterlopen, de straten en pleinen met hun benaming van de 14^e eeuw terug te vinden, alsook de huizen en openbare gebouwen uit diezelfde periode.³⁵ Vermoedelijk ligt het plangebied op de ‘Walenberg’, tegen de stadsgracht, ten noordoosten van de Brusselse poort en ten oosten van het oud Begijnhof.

³⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/48865/beelden>

³⁵ Idem, p. 35-36.

Op de kaart (Figuur 23) van Jacob Roelofs van Deventer (1505-1575) uit 1565 is de oudst bekende originele plattegrond van de stad. Deze kaarten werden op vraag van Filips II voor militaire doeleinden vervaardigd. Duidelijk waarneembaar is de oude middeleeuwse ringmuur met rondelen, omgeven met grachten. Het met een stenen vesting omwalde Dendermonde is getekend midden een ruim ommeland waarin drassige weiden lichtgroen zijn gekleurd en de hoger gelegen landbouwgronden geelachtig.³⁶

Tijdens het beleg van Dendermonde in 1584 heeft Pierre Le Poivre (1546-1626) de stad en omgeving in vogelperspectief opgetekend (Figuur 24). De stad is nog grotendeels omgeven met de middeleeuwse ringmuur. De kanonnen en batterijen staan opgesteld voor de Brusselse poort, waarlangs de stad werd veroverd door Alexander Farnese.³⁷

De volgende kaart is van Joan Blaeu, daterend uit 1649 (Figuur 25). Het plangebied is bij benadering op de kaart aangebracht met een rode ster. Belangrijk is de nog duidelijk weergegeven omwalling waarbinnen het plangebied zich situeert.

De Ieperse kanunnik Antonius Sanderus (1586-1664) schreef een boek eerst in het Latijn (1641 en 1644), bij Joan en Cornelius Blaeu in Amsterdam. Het bevat beschrijvingen van de steden, dorpen, abdijen en kastelen van het voormalige graafschap Vlaanderen, én een biografie van de graven en bisschoppen. Voor de teksten putte Sanderus vaak uit oudere publicaties, maar veel afbeeldingen zijn nieuw werk van tekenaars-landmeters die hij inschakelde. In 1732 verscheen een bijgewerkte Nederlandstalige versie in twee delen: *Verheerlykt Vlaandre* (Figuur 26), die drie jaar later in drie delen werd herdrukt. Sanderus' werk is een onvervangbare historische bron omdat veel van de afgebeelde plaatsen en gebouwen inmiddels onherkenbaar zijn veranderd of verdwenen. Dendermonde wordt afgebeeld als een versterkte stad. De tekening (onderaan links) toont de aanwezigheid van een muur. Ook de kaart zelf geeft deze muur duidelijk weer.³⁸

Op een plan (Figuur 27) van de vestingen ten zuidoosten en zuidwesten van de stad, van Jan Baptist Peelman (ca 1766), is de wal nog steeds aanwezig. Deze werd aangeduid met de letter 'D'. In de legende staat: *"De letters D.D verthoont de Buijtenwallen vande Zuijdt oost, ende Zuijdt west Zijde vande stadt Dendermonde."*³⁹

Een derde kaart is de kaart opgesteld door graaf Joseph-Johann-Franz de Ferraris (1726-1814) (Figuur 28). Deze stelde in 1769 voor om een gedetailleerde kaart op te stellen van de Oostenrijkse Nederlanden om de bestaande leemtes van reeds opgestelde kaarten aan te vullen. Op deze kaart is de stadsomwalling bestaande uit twee wallen/muren met een gracht er tussen prominent aanwezig binnen het plangebied.

Op de kaart "Plan de la cidevante place de Termonde" van kapitein Raiffer is de ontmanteling van de Vesting te zien die onder keizer Jozef II (1782-1786) werd beslist. Hierdoor werd tussen 1782 en 1789 bijna een twaalfde van de vroegere ommuurde stad afgebroken (Figuur 30).⁴⁰ Een meer gedetailleerd beeld van Dendermonde uit diezelfde periode is de kaart van Jan Baptist Segers (1751-1833) (Figuur 29).

De volgende kaart (Figuur 31), Plan van Cornelis Alewijn uit 1830, toont een gedetailleerd beeld van het uitgevoerde plan van de opnieuw gebastioneerde vestingsplaats. Binnen de ommuurde stad is de ligging van de bomvrije en niet bomvrije aangegeven. Het plangebied situeert zich vermoedelijk in de

³⁶ Idem, p. 36-38.

³⁷ Idem, p. 41.

³⁸ <http://www.flandrica.be/items/show/620/>

³⁹ DAUWE, J, 2010, p. 365.

⁴⁰ Idem, p. 422.

nabijheid van het *niet bomvrij laboratorium* (op de kaart aangeduid met de letter 'f').⁴¹ Na de Belgische omwenteling werden de versterkingen verder uitgebouwd. De wallen werden van courtines en bastions uitgerust met traversen en holtraversen. Op het terreplein van de bastions werden bijkomende bomvrije gewelven gebouwd. In bastion V, nabij het plangebied, werd een kruit- en projectielenmagazijn opgericht, waarvoor een deel van het bestaande laboratorium werd afgebroken.⁴²

Een volgende bron zijn de Vandermaelenkaarten (Figuur 32), die tussen 1795 en 1869 zijn gemaakt door Philippe Vandermaelen. Zijn gedetailleerde (schaal 1:20.000) 'Carte topographique de la Belgique' is tussen 1846 en 1854 gemaakt en bestaat uit 250 folio's.⁴³ Wanneer het plangebied geplot wordt op de gegeorefereerde Vandermaelenkaart valt ze juist buiten een van de bastions van de stadsomwalling.

Een andere kaart die gebruikt werd om een evolutie van het onderzoeksgebied te kunnen weergeven is de Atlas der Buurtwegen (Figuur 33). Deze werd omstreeks 1844 opgesteld en geeft een weinig accuraat beeld van de omgeving tijdens deze periode. Op deze kaart is het plangebied in buitengebied juist buiten de grenzen van Dendermonde gelegen. Verdere informatie over mogelijke fortificaties werden niet weergegeven in de Atlas der Buurtwegen.

De volgende gehanteerde kaart is die van Philippe-Christian Popp tussen 1842 en 1879 (Figuur 34). Hij wilde alle kadasterplannen van heel België beschikbaar maken voor iedereen voor een bescheiden prijs. Toen hij stierf in 1879 werd zijn werk verder gezet door zijn weduwe, Caroline-Clémence Boussart (1808-1891). Op deze kaart is hetzelfde beeld te zien als op de Atlas der Buurtwegen.

Op kaarten (Figuur 35) uit eind 19e eeuw, is nog te zien in welke mate de Vesting Dendermonde nog grotendeels intact is, zeker in het zuidelijk deel van de stad. De kaart van generaal Alexis Brialmont (1821-1903) uit 1898 is een gedetailleerde weergave van de militaire versterkingen, de hoogtelijnen, de soorten wegen, de waterlopen en de spoorwegen binnen en rond Dendermonde (Figuur 36).⁴⁴

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren de resten van de "Vesting Dendermonde" nog bijna intact (Figuur 37). Na de Eerste wereldoorlog kwam aan de geschiedenis van Dendermonde als vestingstad definitief een einde (Figuur 39). De ambitieuze urbanisatieplannen, die de totale opruiming van alle restanten van de "Vesting Dendermonde" beoogden, werden verhinderd door het uitbreken van WO II. Na de oorlog groeide het besef dat niet alle getuigen van het militaire verleden mochten verdwijnen. Aan de zuidwestelijke, de zuidelijke en de zuidoostelijke kant bleven de meeste natte grachten bewaard, samen met de Brusselse en de Mechelse poort en alle tussenliggende gebouwen en bastions.

⁴¹ Dauwe, 2010, p. 174.

⁴² Idem, p. 177.

⁴³ <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/93795cd6-66d3-4310-83b2-5443adfee403>

⁴⁴ Dauwe, 2010, p. 201.

Figuur 22 : Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Alphonse de Vlamincq (Noorden ligt bovenaan).⁴⁵

⁴⁵ Dauwe, 2010, p. 35.

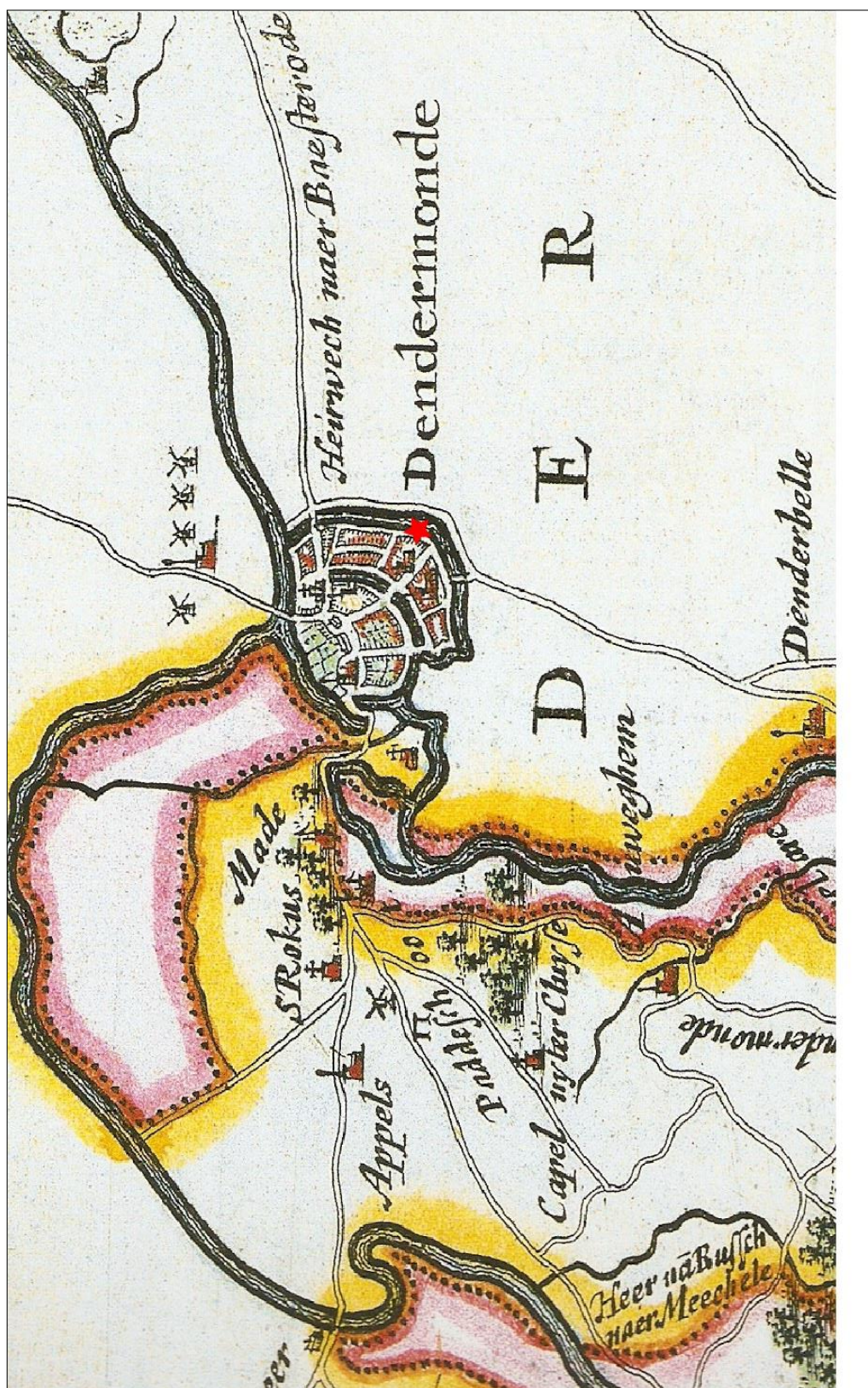
Figuur 23: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Jacob van Deventer (Noorden ligt bovenaan).⁴⁶

⁴⁶ Dauwe, 2010, p. 37.

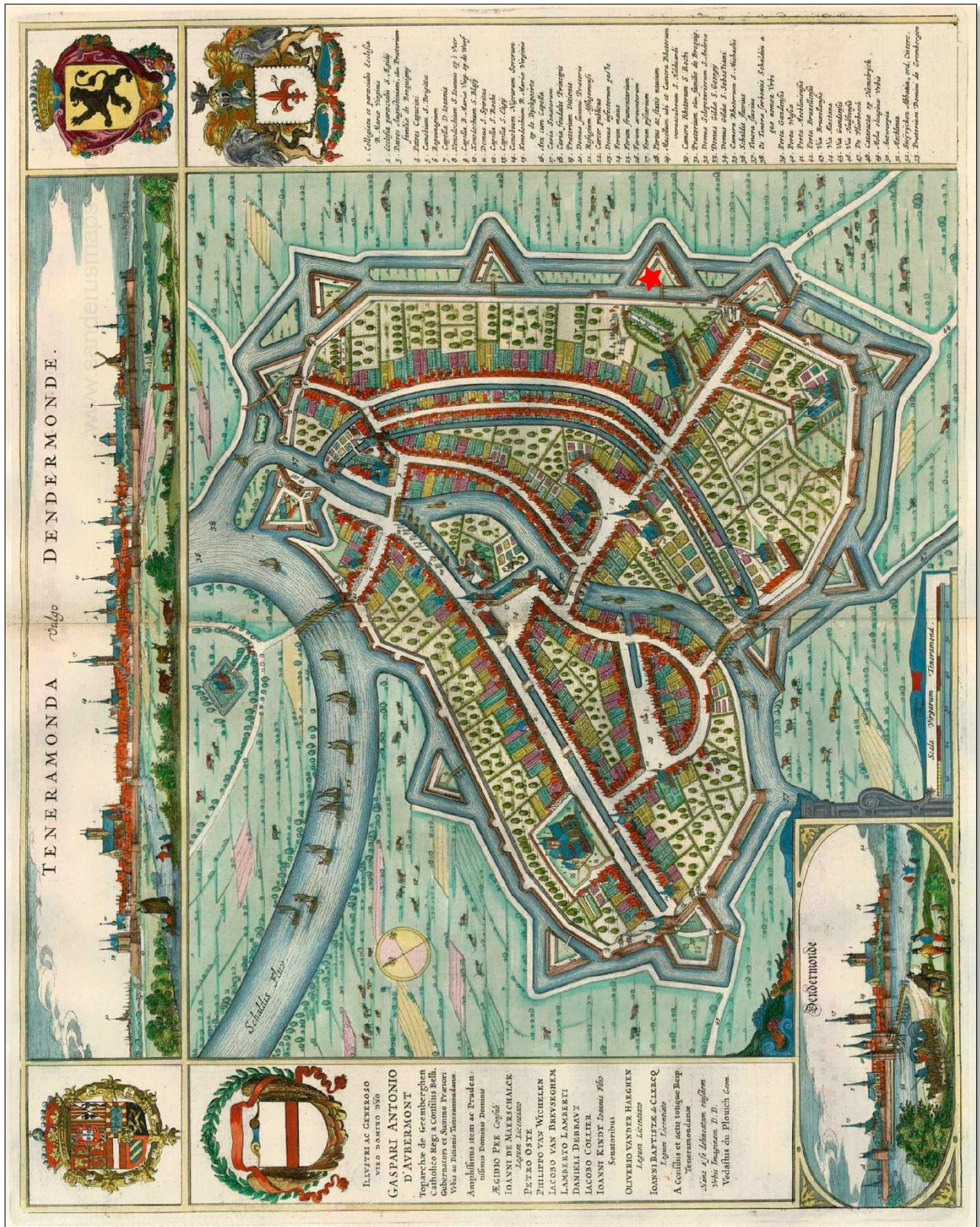
Figuur 24: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Pierre Le Poivre, 1585 (Noorden ligt bovenaan).⁴⁷

⁴⁷ Dauwe, 2010, p. 44.

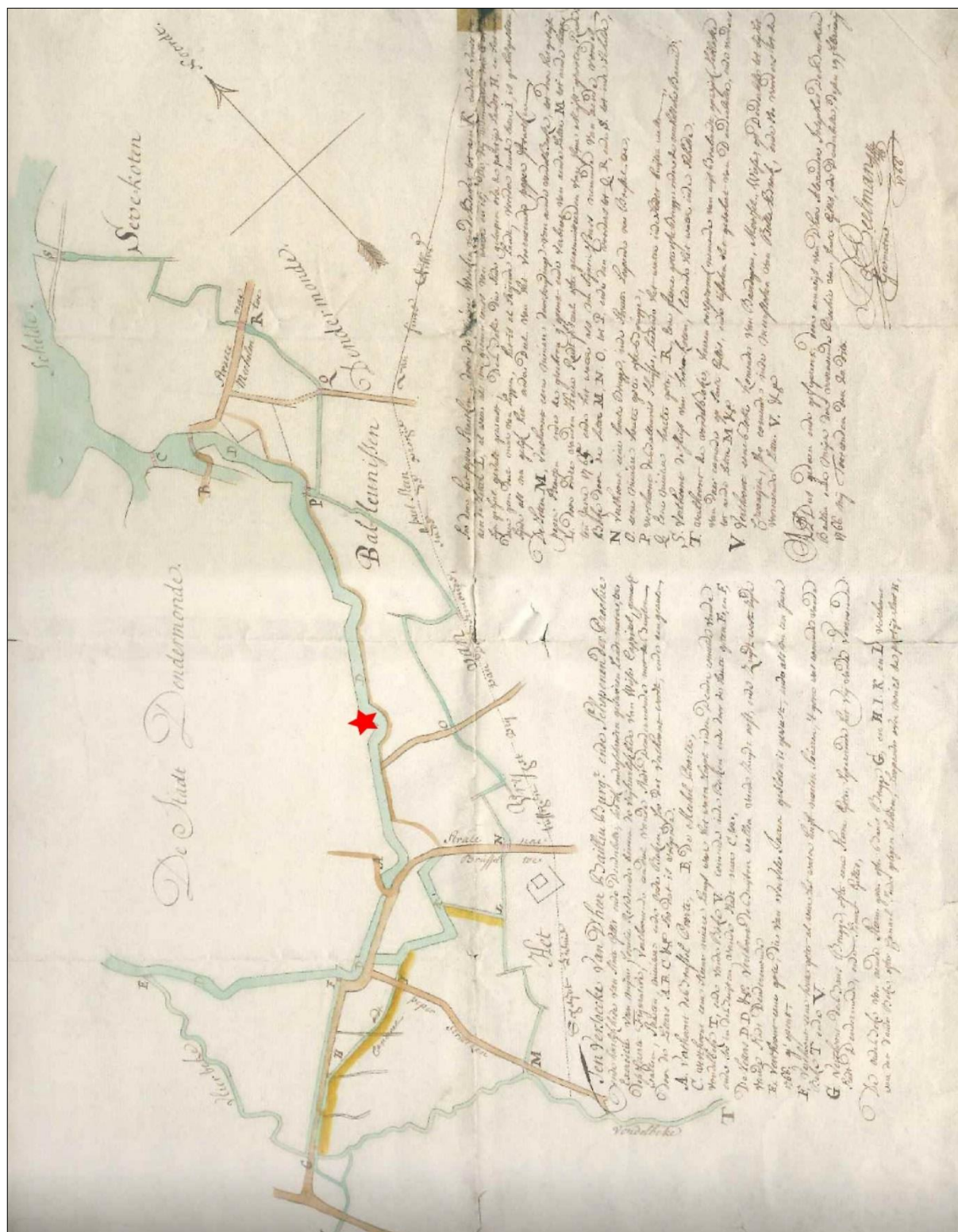
Figuur 25 : Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Blaeu (Noorden ligt bovenaan).⁴⁸

⁴⁸ uitsnede uit: Nova et Accurata Comitatus et Ditionis Alostanae in Flandria Imperiali Tabula, (blz 152) uit het boek s.n., s.d.: De Lage Landen, Belgica Regia & Belgica Foederata, Joan Blaeu Atlas Maior of 1665.

Figuur 26 : Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Sanderus, 17^e eeuw.⁴⁹

⁴⁹ <https://www.sanderusmaps.com/detail.cfm?c=4423>.

Figuur 27: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Jan Baptist Peelman, 1766.⁵⁰

⁵⁰ Dauwe, 2010, p. 365.

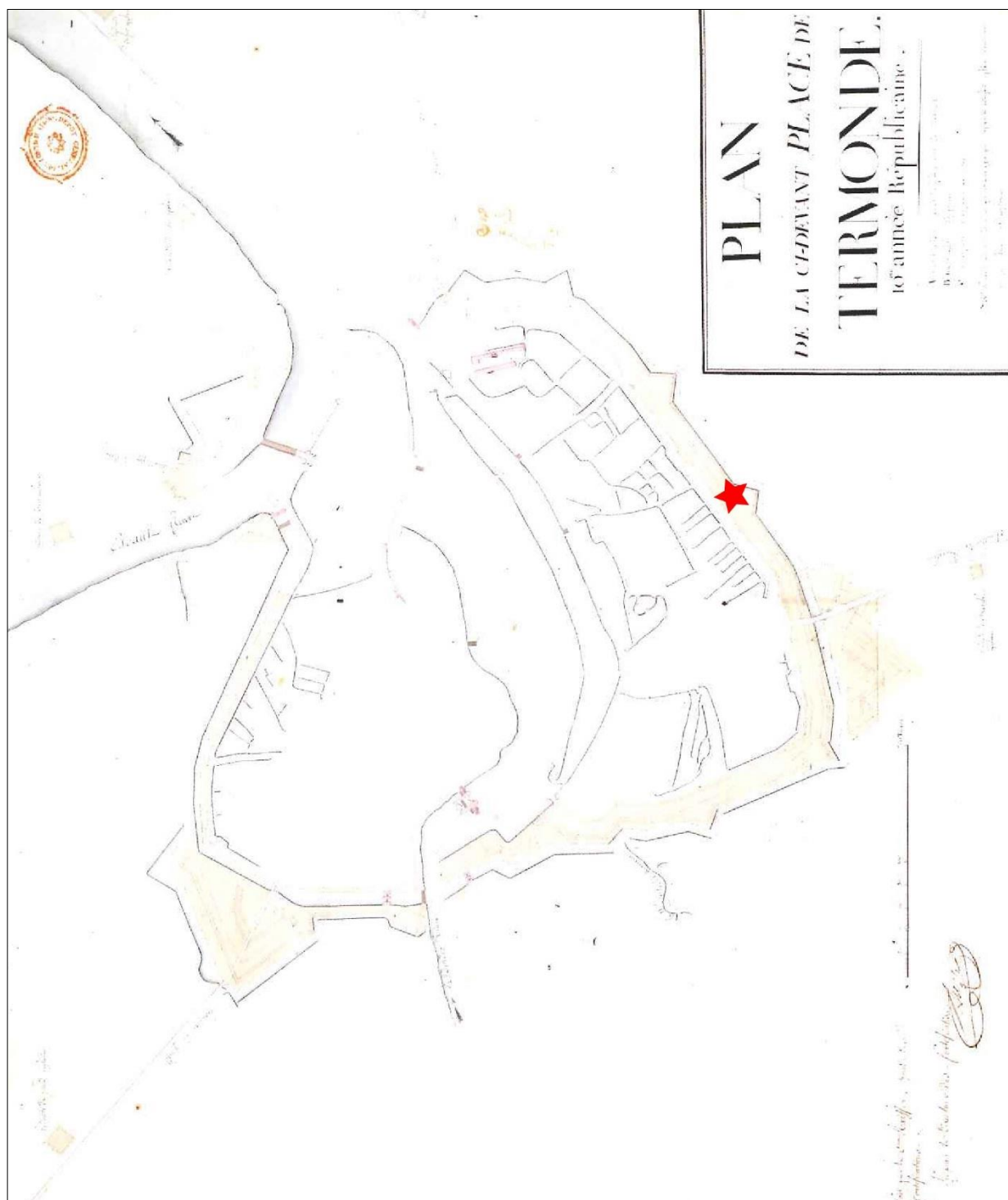

Figuur 28 : Ferrariskaart met aanduiding van het plangebied in het rood.⁵¹

⁵¹ Geopunt 2016

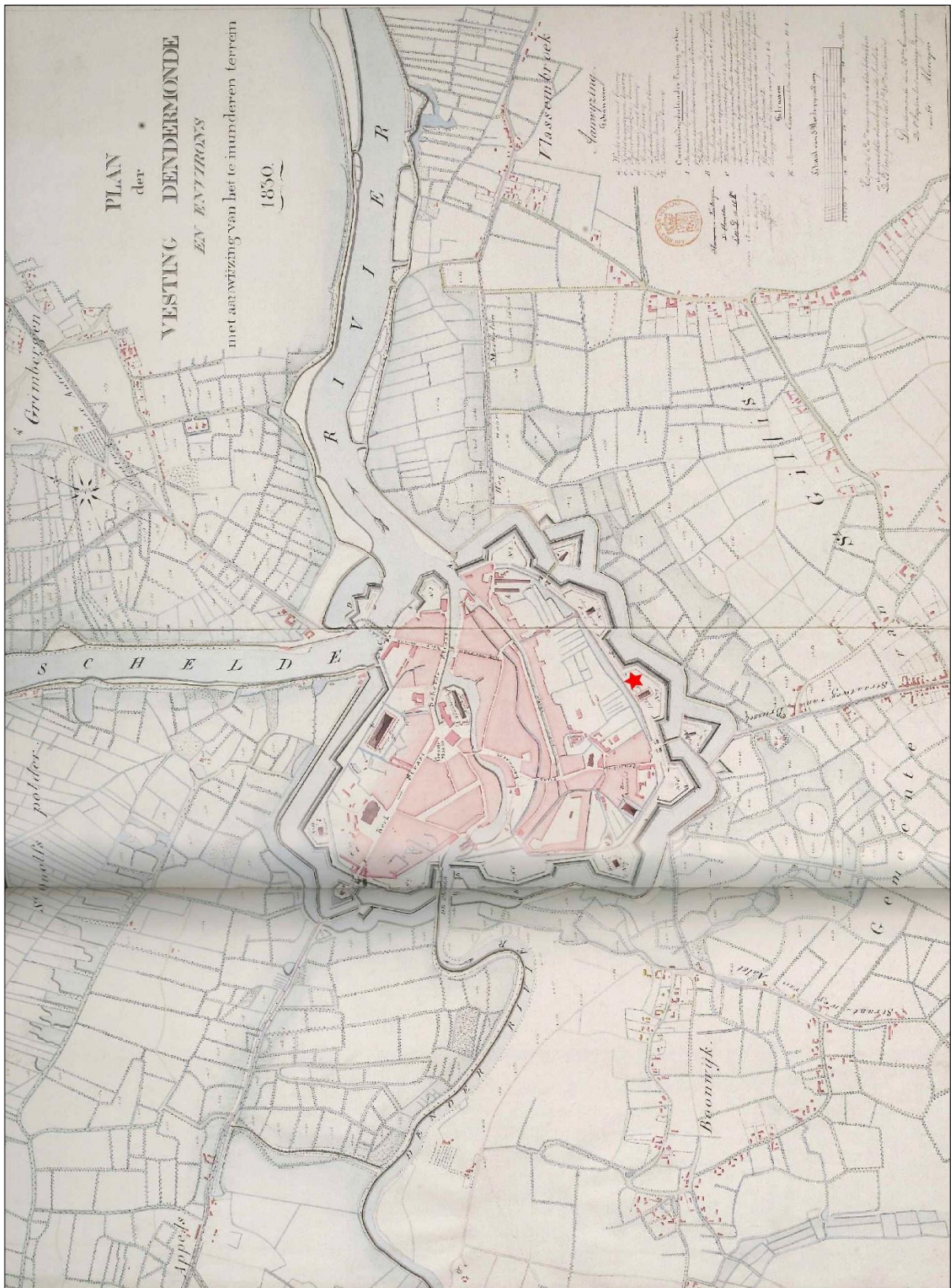

BAAC Vlaanderen Rapport 200

Figuur 30: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Raiffer, 1801.⁵³

⁵³ Dauwe J., 2010, p. 160.

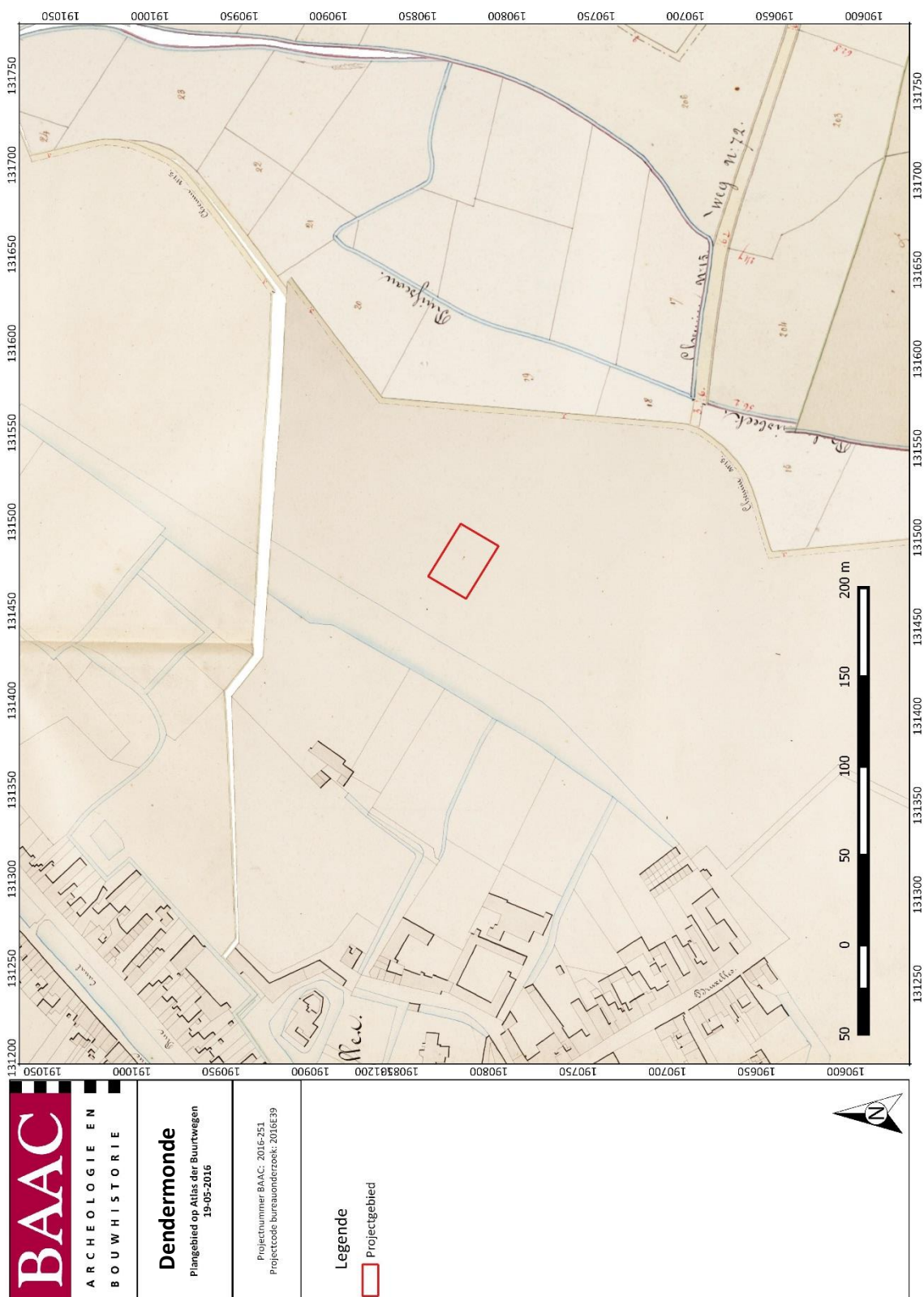
Figuur 31: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Cornelis Alewijn, 1830.⁵⁴

⁵⁴ Dauwe J., 2010, p. 174-175.

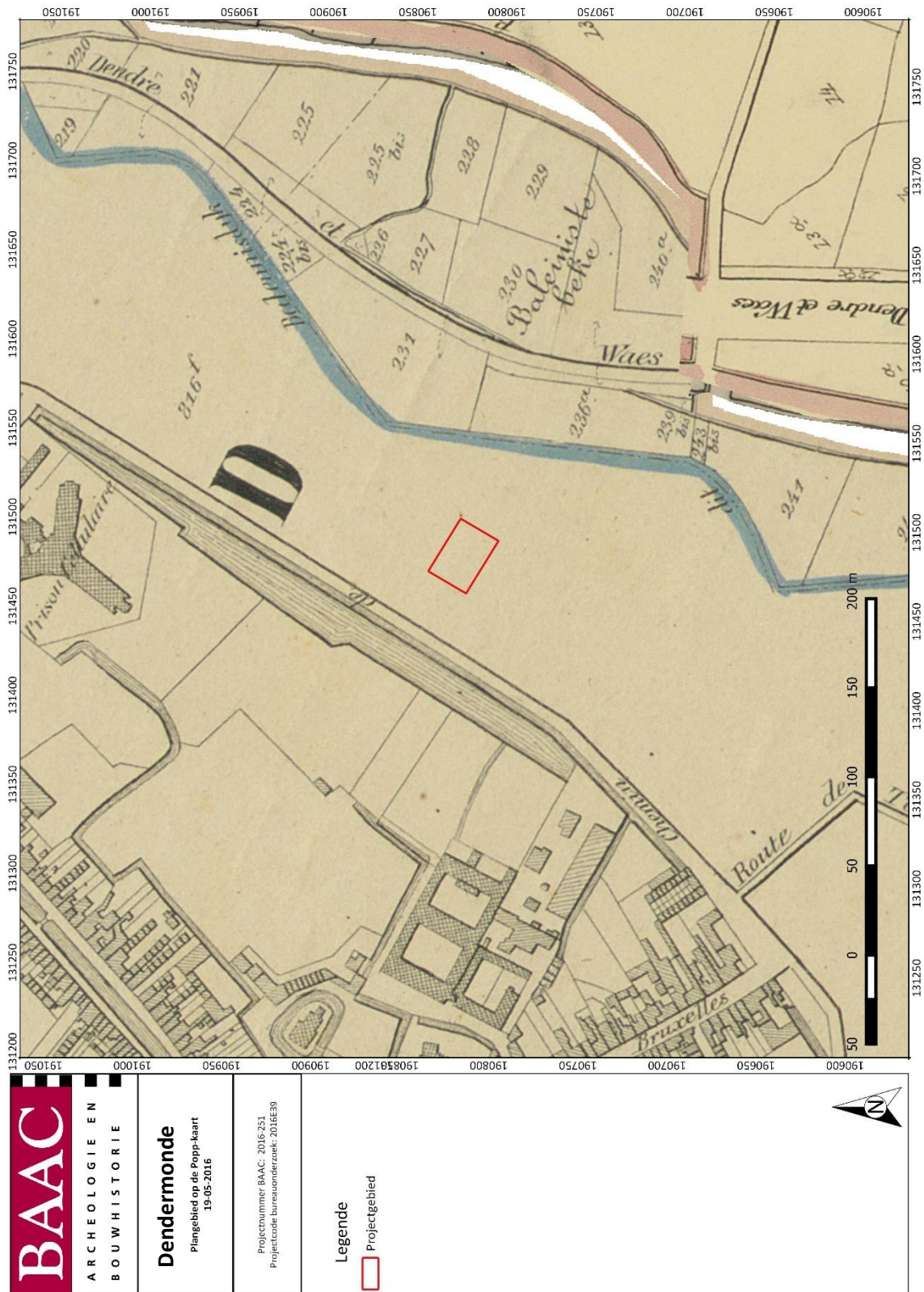
Figuur 32 : Vandermaelenkaart met aanduiding van het plangebied in het rood.⁵⁵

⁵⁵ Geopunt 2016

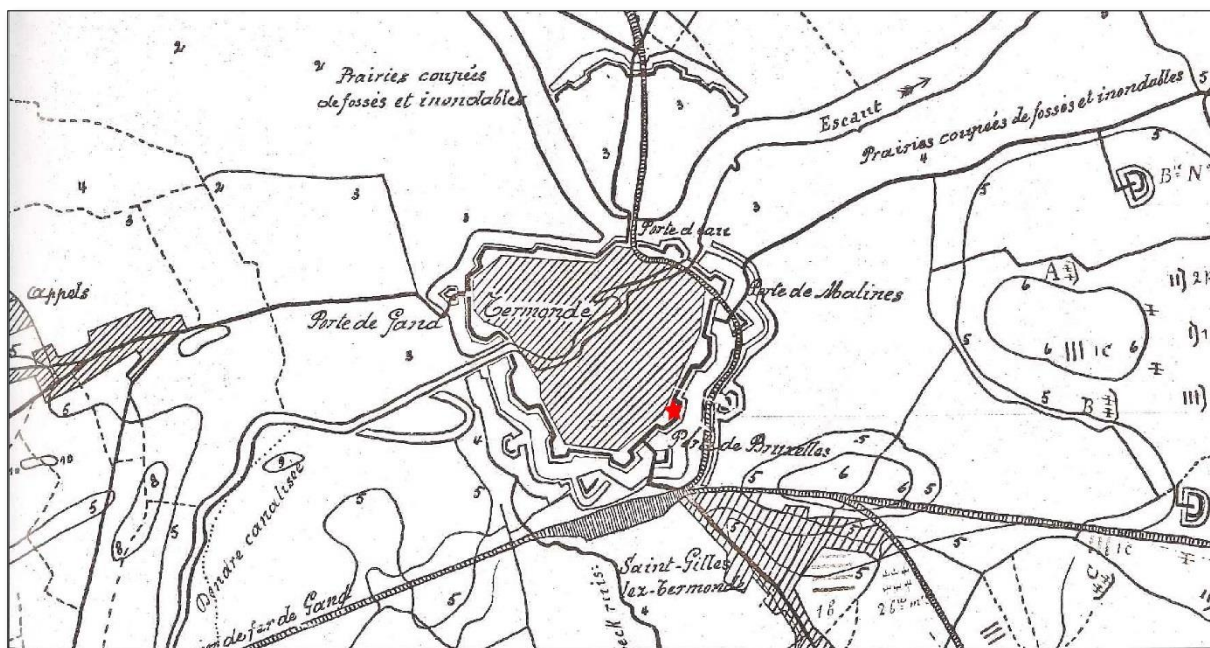
Figuur 33 : Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het plangebied in het rood.⁵⁶

⁵⁶ Geopunt 2016

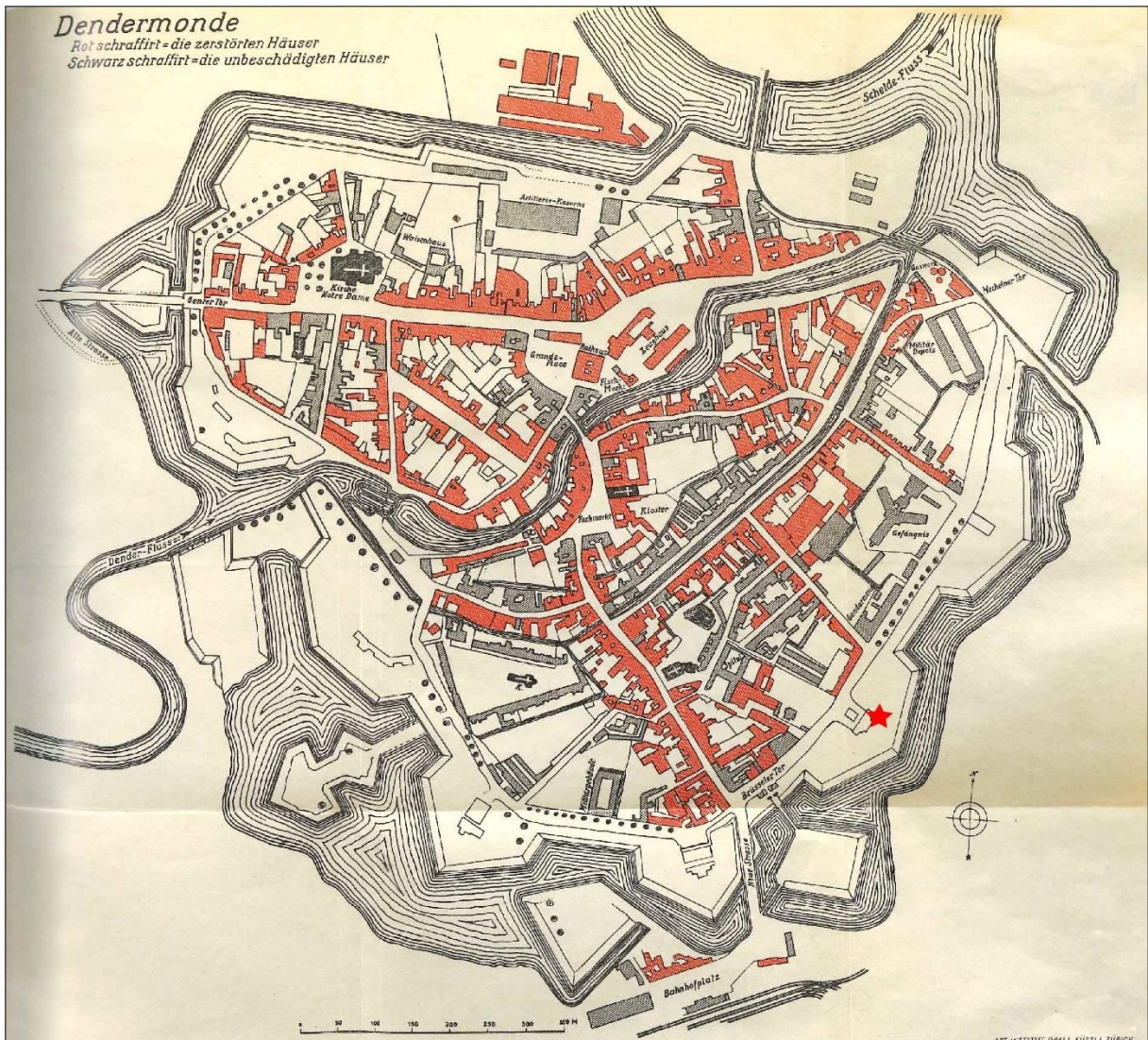
Figuur 34 : Popp-kaart met aanduiding van het plangebied in het rood.⁵⁷

⁵⁷ Geopunt 2016

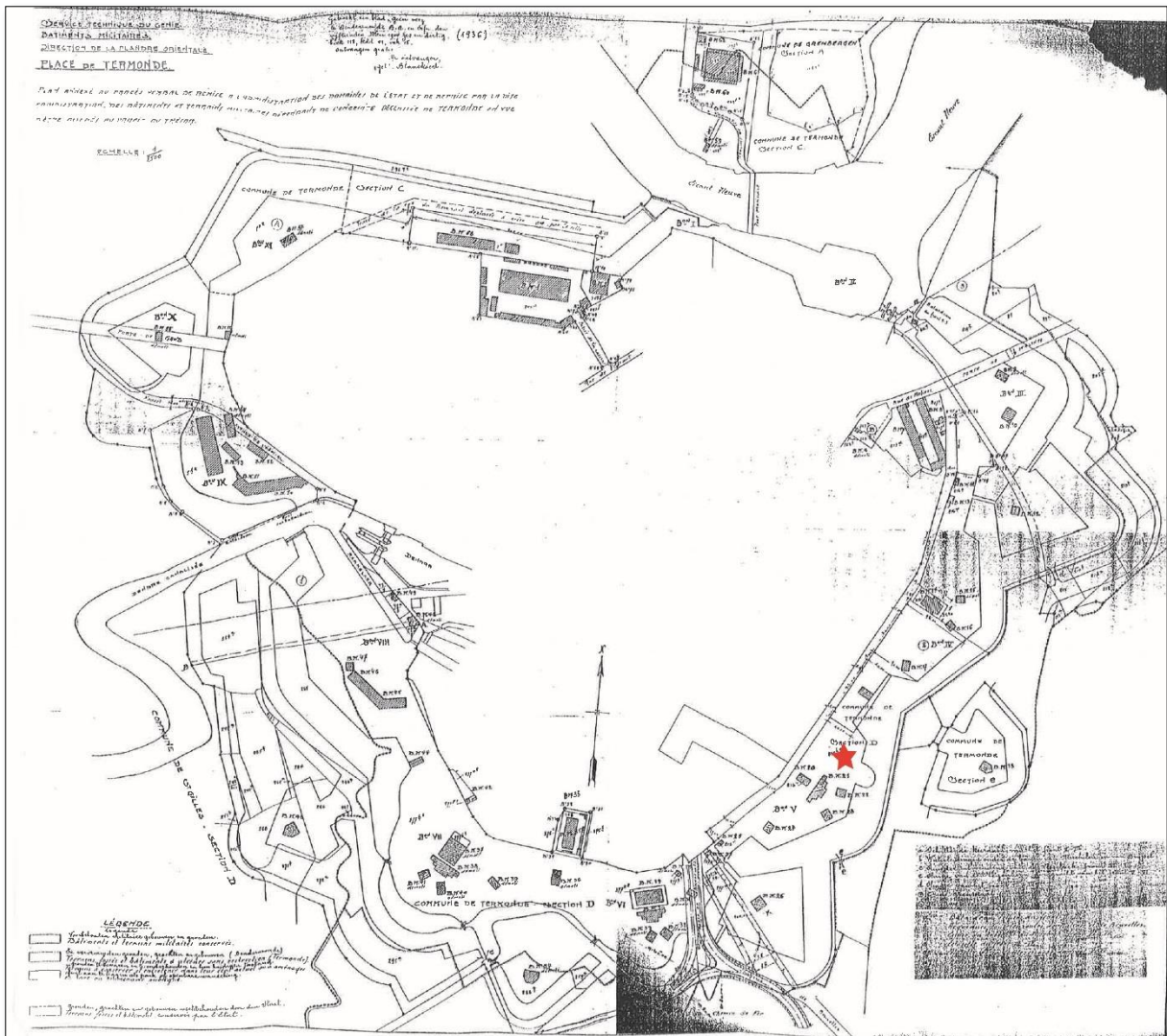
Figuur 36: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Alexis Brialmont, 1898.⁵⁹

⁵⁹ Dauwe J., 2010, p. 201.

Figuur 37 Figuur 38: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Eugen Probst met de in september 1914 vernielde gebouwen (rood), 1916.⁶⁰

⁶⁰ Dauwe J., 2010, p. 207.

Figuur 39: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op een kaart uit 1936.⁶¹

⁶¹ Kaart verkregen van Archief Dendermonde.

2.2.5 Archeologische data

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) is een databank van archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Dit overheidsinstrument helpt ons om een inschatting te maken over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Voor het plangebied zelf aan de Leopold II-Laan zijn geen archeologische waarden gekend. Rondom het projectgebied werd een aantal meldingen teruggevonden.

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied⁶²

CAI-NUMMER	OMSCHRIJVING
1151	het Zwijvekeklooster/Onze-Lieve-Vrouwklooster daterend uit de late middeleeuwen.
1252	Klooster van de Maricolen uit de postmiddeleeuwen (17e eeuw).
3005	Pastorie met walgracht, 18 ^e eeuw
20018 en 30719	Funderingen laat-middeleeuwse kerk en bijhorend kerkhof.
31984	Laatmiddeleeuwse abdij Maria Troon
162181	sporencluster met dateerbaar materiaal uit de 17 ^e eeuw en residueel aardewerk uit de 14 ^e eeuw.

Op ca 100 – 200 m ten westen van het plangebied is in de CAI een aantal meldingen aanwezig. Hieronder worden ze kort overlopen. Het Zwijvekeklooster/Onze-Lieve-Vrouwklooster (CAI 1151) dateert uit de late middeleeuwen. In 1223 werd het hospitaal omgevormd tot een cisterciënzerinnenabdij door toedoen van Mathilde I, vrouw van Dendermonde en weduwe van Willem van Bethune. Een cisterciënzerinnenabdij dient volgens de statuten van de orde echter op een afgelegen plaats te liggen. Aan deze eis kon door de recente stadsuitbreiding niet meer worden voldaan. De beste oplossing bleek uiteindelijk de jonge abdij onder te brengen op de Zwijvekekouter die, ten gevolge van de aantrekkingskracht van de jonge stad, meer en meer ontvolkt raakte. De oude parochiekerk en enkele aanpalende gebouwen zouden de kleine abdijsamenleving herbergen. Voortaan heette de jonge stichting de ‘Abdij van Onze-Lieve-Vrouw van Zwijveke’.

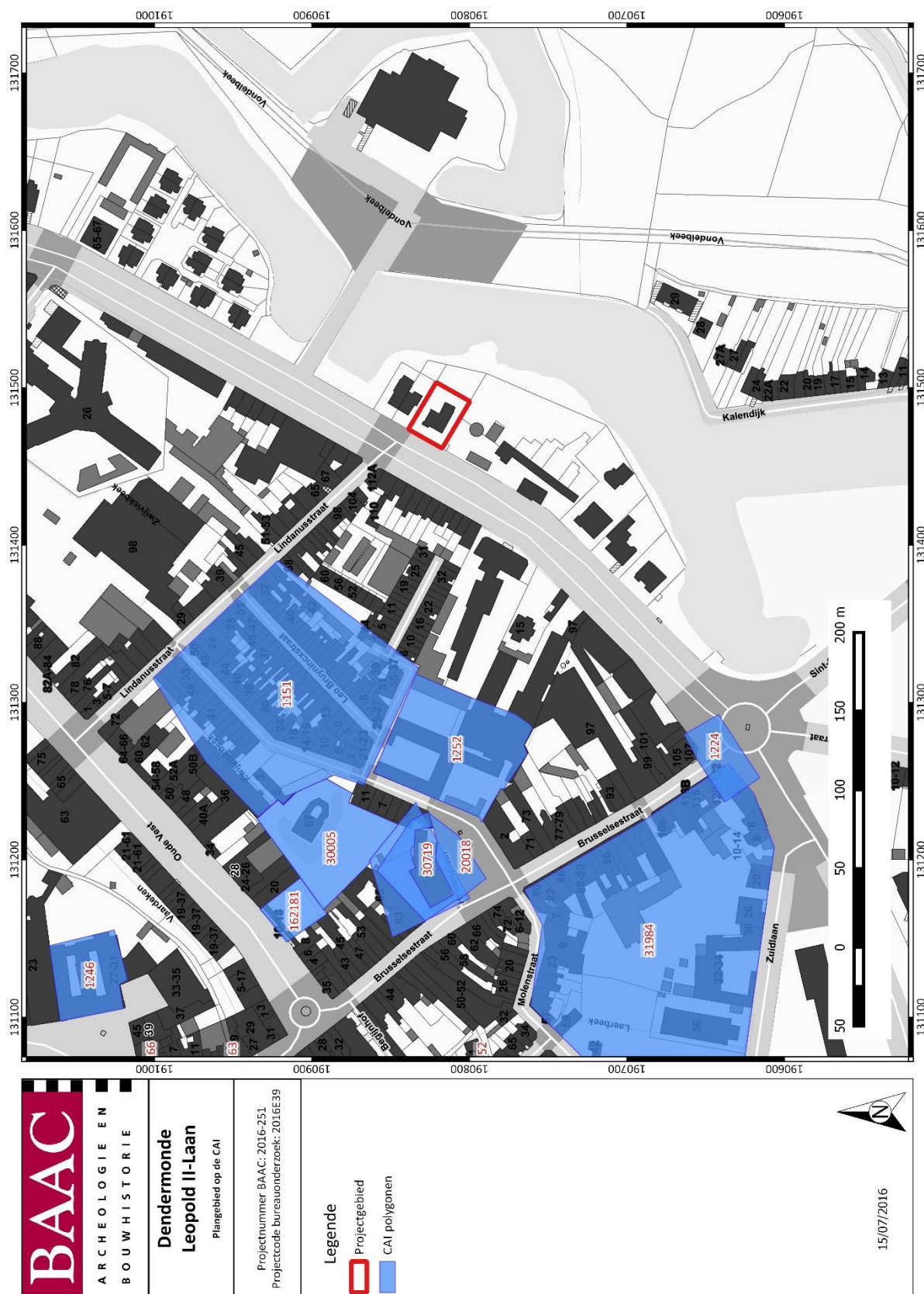
Het klooster van de Maricolen (CAI 1252) grenst aan het Zwijveklooster en dateert uit de postmiddeleeuwen (17e eeuw). In het begin van de 19e eeuw werd dit klooster omgevormd tot een krankzinnigengesticht. Bij het begin van de 20e eeuw werd dit een rijkschool en heden ten dage is het de middenschool Zwijveke.

Pastorie met walgracht. Deze pastorie (ID 3005) is vermoedelijk laat-middeleeuws. Aan de hand van kaarten kan deze geplaatst worden in de vroege 18^e eeuw (infra). Dit is eveneens zichtbaar in het huidige straatbeeld. Ten oosten van de 18^e eeuwse pastorie zijn funderingen aangetroffen van een laat-middeleeuwse kerk en bijhorend kerkhof.

⁶² Centraal Archeologische Inventaris 2016.

Meer ten zuiden van het plangebied is de laatmiddeleeuwse abdij Maria Troon gesitueerd (CAI 31984). Een laatste is het Sint-Alexxus-begijnhof dat ten westen ligt van het plangebied. Het dateert eveneens uit de late middeleeuwen. Tenslotte werd aan de Oude Vest werd naast de funderingen van 18^e eeuwse kelders een sporencluster aangetroffen met dateerbaar materiaal uit de 17^e eeuw en residueel aardewerk uit de 14^e eeuw (CAI 162181).⁶³

⁶³ JANSSENS N, e.a., 2012, p. 49.

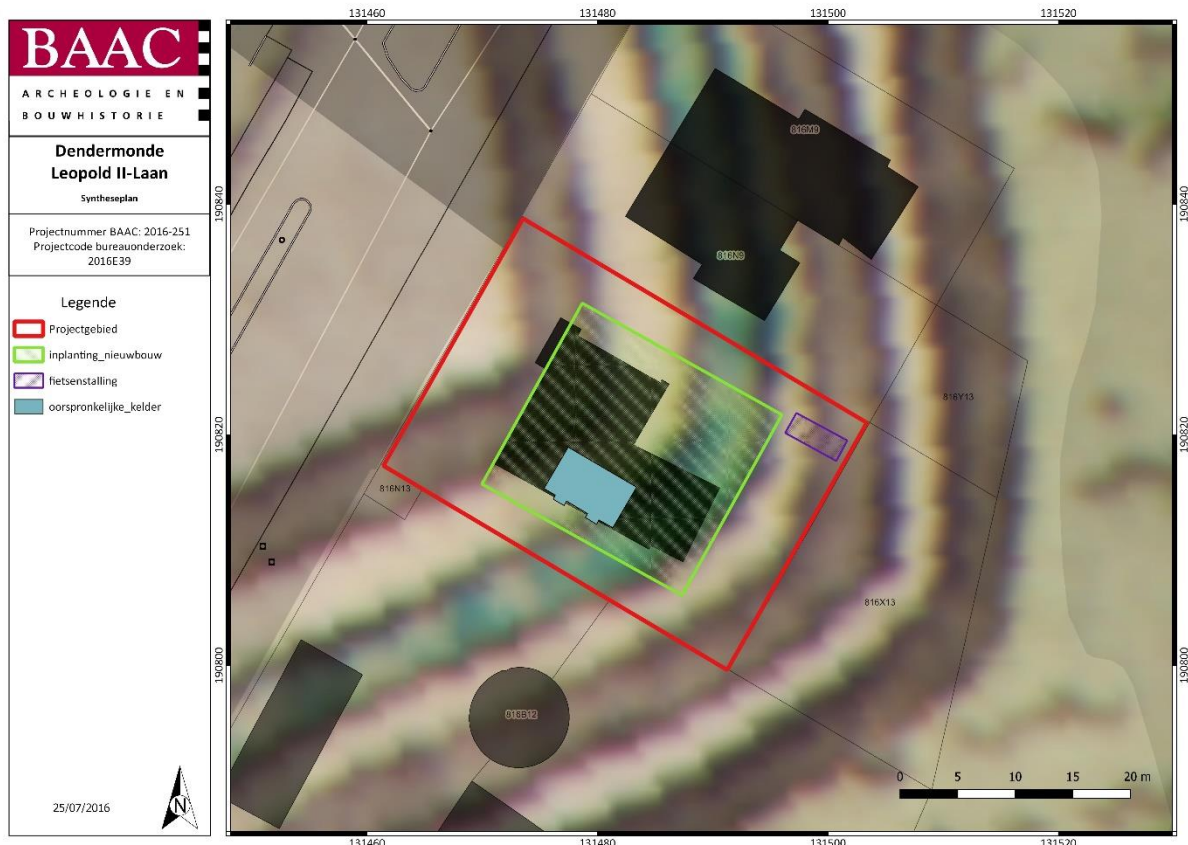
Figuur 40: CAI-kaart van het onderzoeksgebied met de archeologische vindplaatsen in de omgeving⁶⁴

⁶⁴ Geopunt 2016.

2.3 Besluit

2.3.1 Archeologische verwachting

Aan de hand van de historische informatie en het kaartmateriaal kan niet met zekerheid gezegd worden of er structuren zullen aangetroffen worden. Het onderzoeksgebied werd niet specifiek bij naam vermeld in historische bronnen. Daarnaast zijn op een aantal kaarten aanwijzingen van mogelijke burgerlijke spoorcombinatie binnen het onderzoeksterrein. Zeker interessant is de ligging van het onderzoeksgebied tegen de 13^e eeuwse omwalling. De graad aan beschikbare informatie omtrent deze omwalling is vrij hoog en de moeite om verder te onderzoeken, zeker gezien de precieze ligging en loop niet duidelijk is uit de verschillende historische kaarten. Een syntheseplan zoals gevraagd in de Code van Goede Praktijk 12.5.2.1 opstellen voor het plangebied is dan ook lastig: de geprojecteerde ligging van de meest waarschijnlijk aanwezige archeologische waarde, te weten de stadsomwalling, is niet eenduidig. De bodemkaart werd niet gekarteerd voor het plangebied zelf, en het samenvoegen van de DHM en andere kaarten, met name de historische, zorgt niet voor meer inzicht aangaande de mogelijk in het plangebied aanwezige archeologische waarden. Er werd gekozen om de geplande nieuwbouw, tezamen met de reeds aanwezige verstoring, weer te geven op de gegeorefereerde Ferrariskaart aangezien hierop de stadsomwalling duidelijk door het plangebied lijkt te lopen en de verstoring ervan door de geplande bouwwerkzaamheden evident is.

Figuur 41: syntheseplan van de Ferrariskaart met de GRB kadasterkaart en de geplande en huidige verstoringen. Hierop is duidelijk te zien dat de kans groot is dat de werkzaamheden de 13^e eeuwse stadsomwalling raken.⁶⁵

⁶⁵ Plot BAAC op Ferraris (Geopunt 2016)

Archeologische waarden uit de periode van de aanleg van de stadsomwalling en de middeleeuwen in het algemeen zijn dan ook zeker te verwachten. Bovendien kunnen op basis van de huidige gegevens sporen uit eerdere archeologische perioden op het terrein niet worden uitgesloten.

Het bodembestand lijkt buiten de bouw van de villa en de daarmee gepaard gaande graafwerkzaamheden niet aangetast te zijn gedurende de laatste eeuwen, waardoor de kans op het treffen van archeologische sporen hoog is.

2.3.2 Potentieel op kennisvermeerdering

Aan de hand van de historische bronnen kan niet met zekerheid gezegd worden of er structuren zullen aangetroffen worden binnen het onderzoeksterrein. De cartografische gegevens daarentegen laten vermoeden dat het onderzoeksgebied tegen/op de 13^e eeuwse stadsomwalling is gelegen. De graad aan beschikbare informatie omtrent deze omwalling is vrij hoog waardoor verder onderzoek zou kunnen leiden naar een meer precieze ligging en loop ervan. Hierdoor zijn de archeologische verwachtingen uit de periode van aanleg en van de middeleeuwen hoog gespannen. Ook sporen van vóór de middeleeuwen kunnen voorkomen binnen het plangebied. Het te onderzoeken terrein werd in het verleden door de mens opgehoogd waardoor de archeologisch relevante lagen in de bodem grotendeels intact kunnen zijn.

2.3.3 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het project omvat het realiseren van een appartementsgebouw, waarbij een bestaand pand aan de Leopold II-Laan verbouwd wordt en voorzien wordt van een extra ondergrondse om bijkomende parkeergelegenheid te creëren. Hiertoe wordt een uitgraving tot -2.80m uitgevoerd over een oppervlakte van 355 m². Bovendien wordt een toegangsweg en een fietsenstalling (10m²) aangelegd. De totale oppervlakte waarin bodemingrepen plaats zullen vinden, zal groter zijn dan strikt de 355 m² van de geplande nieuwbouw. Er zullen eveneens graafwerkzaamheden moeten worden uitgevoerd ten behoeve van de aanleg of vervanging van nutsleidingen.

Het projectgebied is gelegen in de historische binnenstad. In deze zone was er een langdurige bewoning vanaf de middeleeuwen. Hoewel op geen van de historische kaarten daadwerkelijk bewoning staat afgebeeld binnen de grenzen van het plangebied, kan bebouwing uit de periode waarin deze kaarten zijn vervaardigd niet worden uitgesloten. Dergelijke kaarten gaven doorgaans enkel belangrijke en in het oog springende gebouwen weer.

De ligging van het terrein aangrenzend aan de 13^e eeuwse stadsomwalling maakt haar extra gevoelig voor het aantreffen van archeologische waarden. Op de kaarten uit de 17^e en 18^e eeuw ter hoogte van de locatie waar vermoedelijk de middeleeuwse stenen wal terug te vinden is. Gezien de diepe uitgraving voor de parking van het geplande bouwproject is er een reële kans dat bij de graafwerken de ondergrondse resten van deze middeleeuwse omwalling worden aangesneden.

Het is van belang vast te stellen of de stadsomwalling daadwerkelijk ter hoogte van het plangebied heeft gelopen. Dit kan enkel door het uitvoeren van een bodemonderzoek. Indien de stadsomwalling inderdaad op het terrein aanwezig is zoals uit de historische kaarten af te leiden lijkt, zal deze een groot deel van het terrein in beslag nemen. Vermoedelijk zullen er dan ook niet of nauwelijks andere sporen dan die van de aanleg van de omwalling aanwezig zijn.

Indien de omwalling inderdaad door het plangebied liep, is het aangewezen al bij het vooronderzoek stalen te nemen en een programma voor specialistisch onderzoek uit te voeren. Dit om het terrein niet

nodeloos lang voor archeologisch onderzoek te reserveren en aangezien het niet zinvol is enkel de aanwezigheid van de omwalling vast te stellen om ze vervolgens in een later stadium nog eens bloot te leggen en uitgebreider te onderzoeken. Indien bij een onderzoek blijkt dat er andere sporen op het terrein aanwezig zijn, kan, wanneer de archeologische waarden in kwestie daartoe aanleiding geven, in de verwerking van de resultaten van het vooronderzoek een definitieve opgraving worden geadviseerd. In geval van de aanwezigheid van de stadsomwalling op het overgrote deel van het terrein kan deze stap zoals hierboven beargumenteerd achterwege blijven indien stalen voor specialistisch onderzoek al tijdens het vooronderzoek worden genomen.

2.3.4 Samenvatting

Naar aanleiding van een vervangingsbouw heeft BAAC Vlaanderen bvba in opdracht van Fides Real Estate een bureauonderzoek uitgevoerd. Op het terrein zal door Fides Real Estate een nieuwbouw gerealiseerd worden op de plaats van een bestaand gebouw. Dit gaat gepaard met graafwerken voor de aanleg van een ondergrondse parkeergarage.

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat hoewel het terrein deels bebouwd is, er nog een grote kans is op het aantreffen van intacte archeologische waarden, met name vanwege het feit dat een zeer beperkt deel van het gebouw onderkelderd is en de overige bebouwing op een ophoging van het terrein is geplaatst. De geplande bouwwerkzaamheden op het terrein zullen deze eventueel aanwezige waarden onherroepelijk vernietigen. De verwachte archeologische waarden op het terrein betreffen met name de 13^e eeuwse stadsomwalling van Dendermonde. Blijkens georeferentie kaartmateriaal zou deze precies ter hoogte van het plangebied lopen.

Om na te gaan of de stadsomwalling daadwerkelijk door het onderzoeksgebied loopt, en indien ja, wat de precieze aard en omvang van deze structuur is, wordt een prospectie middels twee lange proefsleuven uitgevoerd. Er wordt ook rekening gehouden met de mogelijke aanwezigheid van sporen uit andere perioden tijdens de aanleg van de sleuven.

3 Lijst met figuren

Figuur 1: kelderplan van de huidige villa aan de Leopold II laan te Dendermonde (bron: opdrachtgever).....	2
Figuur 2: Oppervlak van de oorspronkelijke kelder (GRB uit Geopunt, plot door BAAC).	3
Figuur 3: Situering van het onderzoeksgebied op de GRB-kadasterkaart	6
Figuur 4: doorsnede van de geplande nieuwbouw te Dendermonde	7
Figuur 5: schetsontwerp van de geplande werken aan de Leopold II laan te Dendermonde	8
Figuur 6: weergave van de geplande nieuwbouw op de huidige situatie (GRB uit Geopunt, plot door BAAC).....	9
Figuur 7. Plangebied in rood op topografische kaart 1:10 000.....	13
Figuur 8: Situering van het onderzoeksgebied (in het blauw) op de Bodemgebruikskaart.....	14
Figuur 9: Situering van het onderzoeksgebied (in het blauw) op de Bodemerosiekaart.....	15
Figuur 10: Situering van het onderzoeksgebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM)	16
Figuur 11: Hoogteprofiel van het onderzoeksterrein met een NW-ZO oriëntatie.....	17
Figuur 12 : Tertiair geologische kaart met aanduiding van het plangebied in het rood.....	18
Figuur 13: Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart	19
Figuur 14: Situering onderzoeksgebied op de bodemkaart van Vlaanderen.....	20
Figuur 15: De inname van Dendermonde in 1484 door Hans Burgmair, 1514.....	24
Figuur 16: Zicht op Dendermonde, door Adrien de Montigny, 1609.....	25
Figuur 17: Zicht op Dendermonde, door Nicolaas Joannes Visscher, 1660.	26
Figuur 18: Luchtfoto van Dendermonde met op de foto het uitgebrande arsenaal, 1916.	26
Figuur 19: Luchtfoto van Dendermonde met op de foto de Gentse poort, 1935.....	27
Figuur 20: Foto van Bastion V met laboratorium en kazemat, heden.	27
Figuur 21: Foto van watertoren, heden.	28
Figuur 22 : Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Alphonse de Vlaminck (Noorden ligt bovenaan).	31
Figuur 23: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Jacob van Deventer (Noorden ligt bovenaan).....	32
Figuur 24: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Pierre Le Poivre, 1585 (Noorden ligt bovenaan).....	33
Figuur 25 : Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Blaeu (Noorden ligt bovenaan).	34
Figuur 26 : Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Sanderus, 17 ^e eeuw.....	35
Figuur 27: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Jan Baptistis Peelman, 1766. ...	36
Figuur 28 : Ferrariskaart met aanduiding van het plangebied in het rood.	37
Figuur 29: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Jan Baptist Segers, 1786.	38
Figuur 30: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Raiffer, 1801.....	39
Figuur 31: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Cornelis Alewijn, 1830.	40
Figuur 32 : Vandermaelenkaart met aanduiding van het plangebied in het rood.....	41
Figuur 33 : Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het plangebied in het rood.....	42
Figuur 34 : Popp-kaart met aanduiding van het plangebied in het rood.	43
Figuur 35: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op een kaart van 1896.	44
Figuur 36: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Alexis Brialmont, 1898.	45
Figuur 37 Figuur 38: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op de kaart van Eugen Probst met de in september 1914 vernielde gebouwen (rood), 1916.	46
Figuur 39: Aanduiding van het plangebied (rode ster) op een kaart uit 1936.....	47
Figuur 40: CAI-kaart van het onderzoeksgebied met de archeologische vindplaatsen in de omgeving	50

Figuur 41: syntheseplan van de Ferrariskaart met de GRB kadasterkaart en de geplande en huidige verstoringen. Hierop is duidelijk te zien dat de kans groot is dat de werkzaamheden de 13^e eeuwse stadsomwalling raken..... 51

4 Lijst met tabellen

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied 48

5 Bibliografie

AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN (AGIV) 2016: *Digitale bodemkaart Vlaanderen* [online], <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/#> (geraadpleegd op 24/05/2016).

BORSBOOM, A. & P. VERHAGEN, 2012. KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P). SIKB

BRUYNINCX L. 1965: *Dendermonde. Geschiedenis – Gebouwen – Folklore*, Dendermonde

CENTRALE ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS (CAI) 2016:Dendermonde [online], <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/#> (geraadpleegd op 24/05/2016).

DAUWE J., 2010, Dendermonde in beeld, *Iconografie van de stad (13^e eeuw – 1914)*, pp. 847.

DHANENS E. 1961: *Dendermonde, Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen*, Gent.
DOV VLAANDEREN 2014a: Databank Ondergrond Vlaanderen [online], <https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html> (geraadpleegd op 24/05/2016).

GEOPUNT VLAANDEREN 2014: <http://www.geopunt.be> (geraadpleegd op 24/05/2016).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2014a: *Dendermonde*. Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed [online]. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel> (geraadpleegd op 24/05/2016).

JANSSENS N. & DE CLEER S., *Archeologische prospectie met ingreep in de bodem in de Korte Dijkstraat in Dendermonde*. BAAC-Vlaanderen bvba.

VAN SCHAFTINGHE J., *Naer de groete armoede ende de onghereetschepe. Dendermonde 1377-1405 volgens de stadsrekeningen*, in GOKD, 4^e rks., dl 17, jaarboek 1998, p.153-156.

S.N. 1865: *Oudheidkundige kring der stad en des voormaligen lands van Dendermonde, gedenkschriften*, Dendermonde.